

รายงานผลการสำรวจโบราณสถานที่ประกาศขึ้นทะเบียน
ในเขตพื้นที่รับผิดชอบสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา
พื้นที่จังหวัดมหาสารคาม

มหา
สาร
คาม

โดย

กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๕

รายงานผลการสำรวจโบราณสถานทีประกาศขึ้นทะเบียน
ในเขตพื้นที่รับผิดชอบสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา
พื้นที่จังหวัดมหาสารคาม

จัดทำโดย

นายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อรุธยา

นักโบราณคดีปฏิบัติการ

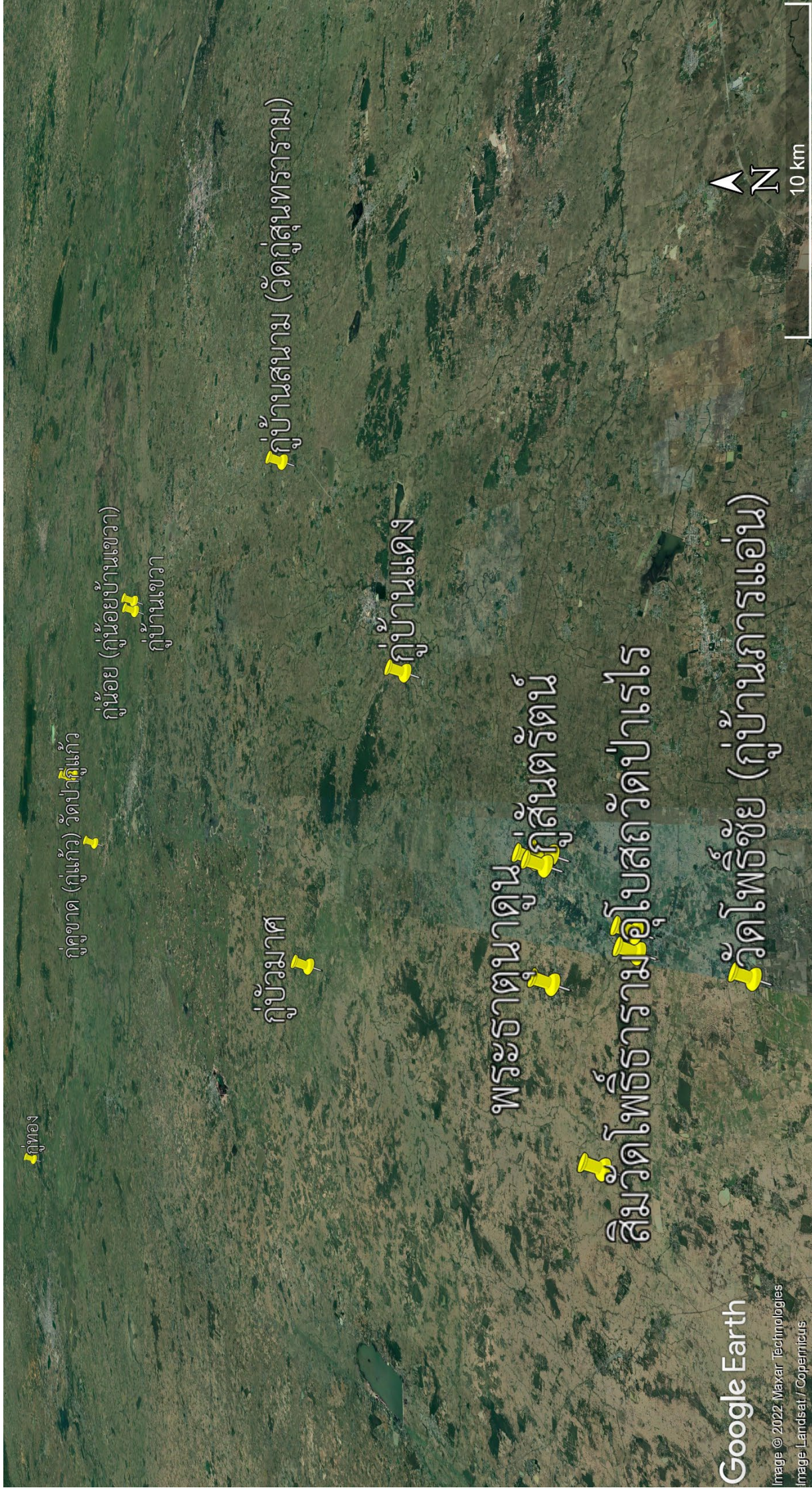
กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๕

สารบัญ

อำเภอ	หน้า
๑. เมืองมหาสารคาม	
๑.๑ กุ่บ้านเขวา	๑-๕
๑.๒ กุ่่น้อย	๖-๑๐
๒. กันทรวิชัย	
๒.๑ กุ่คูขาด (กุ่แก้ว)	๑๑-๑๔
๒.๒ พระพุทธรมงคล	๑๕-๑๘
๒.๓ วัดสุวรรณาวาส	๑๙-๒๔
๓. เขียงยืน	
๓.๑ กุ่ทอง	๒๕-๒๘
๔. นาइन	
๔.๑ กุ่่น้อย	๒๙-๓๓
๔.๒ กุ่สันตรัตน์	๓๔-๓๘
๔.๓ สำนักนางขาว (ศาลานางขาว)	๓๙-๔๓
๔.๔ วัดโพธาราม	๔๔-๔๘
๔.๕ อุโบสถวัดป่าเลไลย์ (ป่าเรไร)	๔๙-๕๓
๕. บรบือ	
๕.๑ กุ่บัวมาศ	๕๔-๕๗
๖. พยัคฆภูมิพิสัย	
๖.๑ วัดโพธิ์ชัย (กุ่บ้านภารแอ่น)	๕๘-๖๑
๗. ยางสีสุราช	
๗.๑ วัดบ้านกุ่ (วัดชัยมงคล)	๖๒-๖๕
๘. วาปีปทุม	
๘.๑ กุ่บ้านแดง	๖๖-๖๙
๘.๒ กุ่บ้านสนาม	๗๐-๗๓
เอกสารอ้างอิง	๗๔-๗๕

ภาพถ่ายดาวเทียม Google Earth พ.ศ.๒๕๖๓ แสดงตำแหน่งและสภาพภูมิสูงโบราณสถานทีประกาศขึ้นทะเบียน
ในเขตพื้นที่รับผิดชอบสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา จังหวัดมหาสารคาม

หมู่บ้านเขา

๑. ที่ตั้งของแหล่งโบราณสถาน

หมู่ที่ ๒ บ้านเขา ตำบลเขา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

๒. แผนที่ (พิกัด)

พิกัดกริด UTM WGS ๑๙๘๔ Datum โซน ๔๘Q ๓๓๐๗๘๕ ม. ตะวันออก ๑๗๘๗๐๘๘ ม.

เหนือ ตำแหน่งเส้นละติจูด ๑๖ องศา ๙ พิลิปดา ๒๙.๖๑ พิลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูด ๑๐๓ องศา ๒๕ ลิปดา ๒.๔๕ พิลิปดาตะวันออก

แผนที่ภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร ประเทศไทย มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ WGS๘๔ จังหวัดมหาสารคาม
ระวาง ๕๖๔๑ II ลำดับชุด L๗๐๑๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑-RTSD แสดงตำแหน่งโบราณสถานหมู่บ้านเขา

๓. สิ่งสำคัญของโบราณสถาน

๓.๑ ปราสาทประธาน

ก่อด้วยหินแลงทั้งหมดยกเว้นส่วนสำคัญคือ ส่วนวงกบประตูทำจากหินทรายแดง ส่วนฐานมีขนาด ๗ x ๙.๕๐ เมตร ก่อด้วยหินแลง ๔ ชั้น ชั้นแรกเป็นฐานเชิงคือ ก่อด้วยหินแลงก้อนเดียว มีสภาพทรุดเอียงลงตรงกลาง เหนือฐานเชิงเป็นฐานบัวที่เรียงหินแลงขึ้นไป ๓ ชั้น อย่างง่าย ๆ โดยไม่ได้สลักบัวแต่อย่างใด ฐานบัวแต่ละด้านเว้นช่องตรงกลางเป็นชั้นบันได แต่มีบันไดด้านละ ๑ ชั้น โดยสลักชั้นบันไดที่ครึ่งก้นของหินแลงชั้นแรกเหนือฐานเชิง ส่วนฐานนี้ยาวต่อเนื่องไปถึงห้องมุขหน้าปราสาทประธานแต่มีสภาพพังมาก หินแลงคงเหลือเพียง ๑ - ๒ ชั้น แต่ยังคงมีร่องรอยของหินที่เชื่อมต่อเป็นห้องมุขที่มีขนาดกว้าง ๓ เมตร และยาว

๔.๕๐ เมตร ได้พบหินทรายที่มีร่องรอยของการสลักเป็นวงกบประตูด้านล่าง อยู่ในสภาพเดิมอยู่ก่อนหนึ่งและวงกบตัวตั้งที่ด้านข้างปราสาทประธานด้านทิศใต้ ซึ่งคงถูกเคลื่อนย้ายมาจากห้องมุขหน้าด้านในวงกบนี้มีจารึกอักษรขอม ภาษาสันสกฤต อาจารย์ชะเอม แก้วคล้ายได้อ่านแปลว่า “เชิญบูชาพระเจ้าที่อยู่ในพระอาศรม”

๓.๒ วิหาร หรือ บรรณาลัย

มีสภาพเหลืออยู่น้อยมากมีหินเรียงตัวกันขึ้นเพียง ๒ ชั้นคือ ชั้นฐานเชิงและหินผนังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๖ x ๗.๕๐ เมตร พบหินทรายแดงก้อนหนึ่งอาจเป็นวงกบประตูตัวล่างของห้องภายในวิหาร ส่วนมุขด้านหน้าคงเหลือสภาพเพียงมีแนวหินเรียงต่อกันขาดหายไปเป็นระยะตามลักษณะผังอาคาร

๓.๓ โคปุระและกำแพงแก้ว

โคปุระหรือประตูทางเข้าสำคัญอยู่ทางด้านทิศตะวันออกมีหินแลงเรียงกันเป็นรูปกากบาทขนาดกว้าง ๑๐ เมตร และยาว ๑๑ เมตร เป็นห้องโถงอยู่ตรงกลางและมีห้องมุขยื่นออก ๓ ด้านคือ ด้านหน้าทางทิศตะวันออกและห้องมุขทิศเหนือและทิศใต้ที่มีกำแพงซีกปีกกาออกไปทั้ง ๒ ห้อง สภาพโคปุระ พังทลายมากคงเหลือหินแลงอยู่ ๓ ชั้นเรียงกันเป็นฐาน ผนังโคปุระยังคงเหลือเฉพาะส่วนห้องมุขด้านหน้าเท่านั้น ที่เหลือพังลงหมดแล้ว ห้องมุขนี้มีหินแลงเรียงกันขึ้น ๗ ชั้น แต่ละด้านมีช่องหน้าต่างอยู่ด้านละ ๑ ช่อง สำหรับช่องประตูนั้นยังคงเหลือเฉพาะวงกบหินทรายแดงตัวล่างและตัวข้างที่แตกหักมากเท่านั้น

กำแพงแก้ว มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๒๕ เมตร และยาว ๓๗ เมตร เป็นส่วนที่ล้อมรอบปราสาทประธานและวิหารส่วนใหญ่มีสภาพทรุดเอียงและพังลงเกือบทุกด้าน โดยเฉพาะด้านทิศตะวันออกคงเหลือสภาพเพียง ๓ ชั้น ด้านอื่น ๆ พังลงบางช่วงเป็นช่องโหว่แต่ยังคงสภาพเหลืออยู่ถึง ๗ - ๘ ชั้น โดยเฉพาะด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้คงเหลือสภาพจนถึงชั้นบราลีสันกำแพง

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ตรงกับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๑)

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๔๗๘ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ โดยประกาศให้ คูมาธาตุ เมืองย่างทึศนาคซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่ากู๋ อำเภอลาด ตำบลเขวาส (ขณะนั้น) เป็นโบราณสถาน ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๖๔๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

พ.ศ.๒๕๔๔ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถานสำหรับชาติ โดยกำหนดให้โบราณสถานกู๋บ้านเขวาส (คูมาธาตุ เมืองย่างทึศนาค หรือ กู๋) บ้านเขวาส ตำบลเขวาส อำเภอมะหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ประมาณ ๔ ไร่ ๒ งาน ๒๓ ตารางวา ดังความตามราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๑๑๘ ตอนพิเศษ ๒๙ ง หน้า ๑๗ ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๔๔

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบันโคปุระ กู่บ้านเขวา ด้านทิศตะวันออก

ภาพ สภาพปัจจุบันปราสาทประธาน กู่บ้านเขวา ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

๘. ประวัติการดำเนินการอนุรักษ์และศึกษา

พ.ศ.๒๕๓๒ หน่วยศิลปากรที่ ๗ ขอนแก่น (ขณะนั้น) ดำเนินการขุดแต่งทางโบราณคดีครั้งแรก

พ.ศ.๒๕๔๐ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น ดำเนินการว่าจ้างให้ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ ดำเนินการขุดแต่งทางโบราณคดีทั้งหมดอีกครั้งต่อเนื่องจาก พ.ศ. ๒๕๓๒ และได้ดำเนินการบูรณะโคปุระด้านทิศตะวันออกของโบราณสถาน

พ.ศ.๒๕๔๑ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น ดำเนินการว่าจ้างให้ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ ดำเนินการบูรณะโบราณสถานกุ๋บ้านเขวา

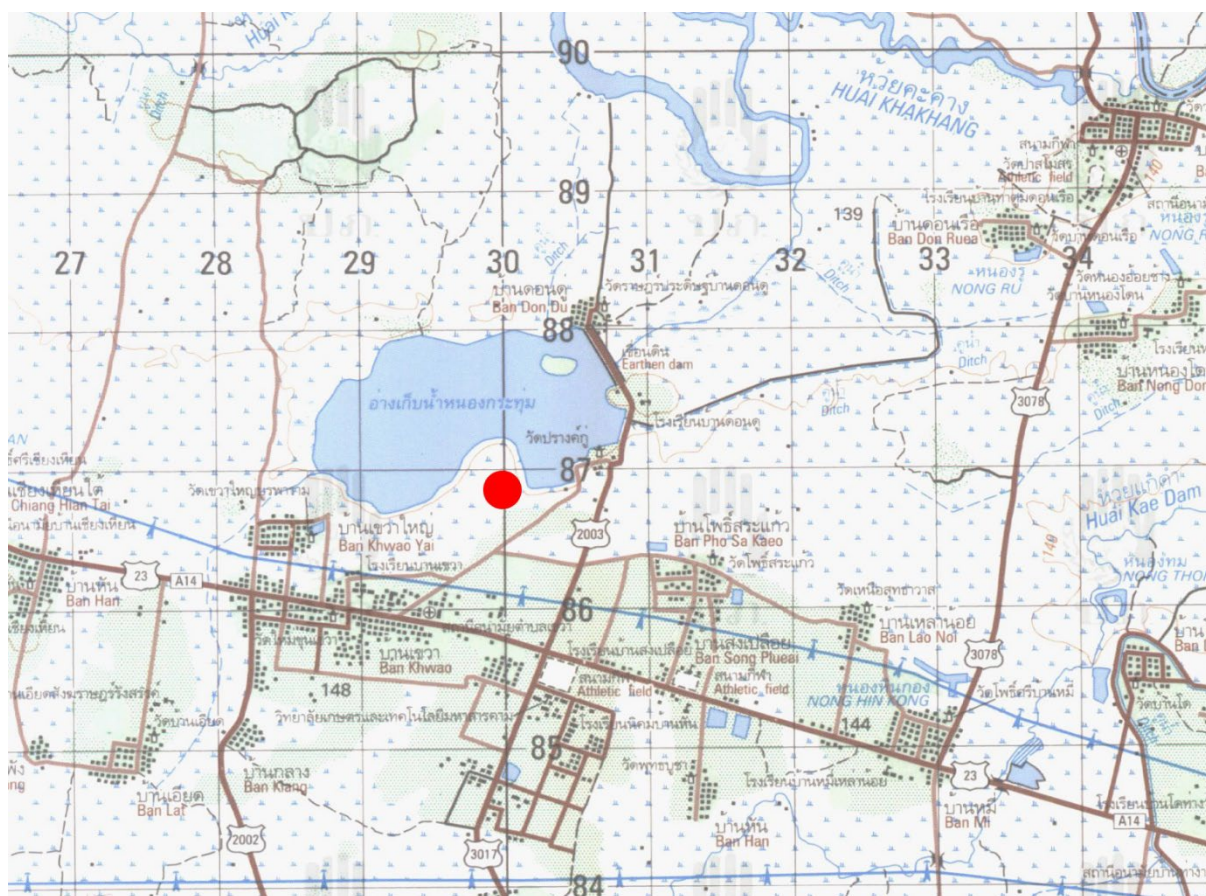
กุ่มน้อย

๑. ที่ตั้งของแหล่งโบราณสถาน

หมู่ที่ ๑๗ บ้านหมี่ ตำบลเขวาสี อำเภอมะนัง จังหวัดน่าน

๒. แผนที่ (พิกัด)

พิกัดกริด UTM WGS ๑๙๘๔ Datum โซน ๔๘Q ๓๓๐๐๕๔ ม. ตะวันออก ๑๗๘๖๘๘๕ ม. เหนือ ตำแหน่งเส้นละติจูด ๑๖ องศา ๙ ลิปดา ๒๒.๘๒ ฟลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูด ๑๐๓ องศา ๒๔ ลิปดา ๓๗.๘๙ ฟลิปดาตะวันออก

แผนที่ภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร ประเทศไทย มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ WGS๘๔ จังหวัดน่าน ๕๖๔๑ II ลำดับชุด L๗๐๑๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑-RTSD แสดงตำแหน่งโบราณสถานกุ่มน้อยบ้านเขวาสี

๓. สิ่งสำคัญของโบราณสถาน

ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของโบราณสถานกุ่มน้อยบ้านเขวาสี ระยะห่างประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร โดยมีหนองกระทุ่มอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๑ ปราสาทประธาน

ปราสาทประธาน จากลักษณะเรือนธาตุของปราสาทประธาน ซึ่งมีขนาดกว้าง ๔ เมตร และยาว ๔.๕๐ เมตร สันนิษฐานว่าสร้างด้วยไม้ หรืออาจเป็นห้องโถง เพราะพบหลักฐานสำคัญคือหลุมเสาไม้จำนวน ๓ คู่ โดยตำแหน่งหลุมเสา ๒ คู่ ครอบแท่นฐานรูปเคารพ และอีก ๑ คู่ ต่อยื่นออกไปเป็นเพิงด้านหน้า

ปราสาทบิรวารหลังทิศเหนือ และหลังทิศใต้ มีขนาดใกล้เคียงกัน มีขนาดกว้าง ๓ เมตร และยาว ๔ เมตร ส่วนตัวเรือนธาตุของปราสาทนั้นไม่พบหลักฐานการก่อสร้างด้วยหินหรืออิฐ เช่นเดียวกับปราสาทประธาน แต่ก็ได้พบหลักฐานหลุมเสาไม้วางในตำแหน่งเช่นเดียวกัน คือ พบจำนวน ๓ คู่ มี ๒ คู่ครอบแท่นฐานรูปเคารพ และอีก ๑ คู่ ต่อยื่นออกไปเป็นเพิงด้านหน้า

จากการขุดแต่งโบราณสถานกู๋น้อยบ้านเขวา พบว่า คงเหลือแต่ส่วนฐานร่วมที่ก่อสร้างด้วยศิลาแลง มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวในแนวทิศเหนือ - ทิศใต้ ขนาดกว้าง ๙.๔๐ เมตร ยาว ๑๘.๘๐ เมตร และสูงประมาณ ๑.๗๐ เมตร มีบันไดทางขึ้นยื่นออกมาจากกึ่งกลางฐานปราสาทด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกประกอบด้วยฐานเชิงก่อสร้างด้วยศิลาแลง ถัดขึ้นมา ก่อเรียงศิลาแลงคล้ายท้องไม้ และปิดทับส่วนท้องไม้ด้วยศิลาแลงเหลื่อมออกมาคล้ายหน้ากระดานบน ของชุดฐานบัว ปราสาท ๓ หลังมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม ตั้งอยู่บนฐานไพทีเหนือฐานร่วมเดียวกัน ปราสาทประธาน (หลังกลาง) มีขนาดใหญ่สุด มีปราสาทขนาดย่อมขนาดข้างอีกสองหลัง ปราสาททุกหลังหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ไม่มีวิหารหรือบรรณาลัย โคปุระ และกำแพงแก้ว

ปัจจุบันบริเวณปราสาทประธานยังพบฐานรูปเคารพหินทรายสภาพชำรุด ขนาดกว้าง ๙๐ เซนติเมตร ยาว ๑๐๘ เซนติเมตร และสูง ๗๙ เซนติเมตร ตั้งอยู่บนฐานเรือนธาตุฝังทิศใต้

๓.๒ คูน้ำรูปตัวยู (U)

ล้อมรอบปราสาทประธาน โดยเว้นทางเข้าออกตามแนวแกนทิศตะวันออก ปัจจุบันมีสภาพต้นเขิน

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ตอนปลาย - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๕๔๔ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน โดยประกาศให้ โบราณสถานกู๋น้อย บ้านหมี่ ตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๙ ไร่ ๔๔ ตารางวา ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๘ หน้า ๙ ตอนพิเศษ ๒๙ ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๔๔

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบันกุ๋นน้อยบ้านเขวาสันติสุขด้านทิศตะวันออก

ภาพ สภาพปัจจุบันกุ๋นน้อยบ้านเขวาสันติสุขด้านทิศใต้

๘. ประวัติการดำเนินการอนุรักษ์และศึกษา

พ.ศ.๒๕๔๓ อรุณศักดิ์ กิ่งมณี รวบรวมข้อมูลปราสาทหินและศิลปะขอมเมืองมหาสารคาม จัดพิมพ์หนังสือ ตามหำร่องรอยขอมและมอญในมหาสารคามได้เพิ่มโบราณสถานกุ่มน้อย ในทำเนียบโบราณสถานอีสานบน

พ.ศ.๒๕๕๕ ทนงศักดิ์ หาญวงษ์ ดำเนินชุดแต่งโบราณสถานภายใต้โครงการอนุรักษ์และพัฒนา กุ่มน้อยบ้านเขวา

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๔๗๘ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ โดยประกาศให้ กู่คูขาด อำเภอโคกพระ ตำบลท่าข่อย (ขณะนั้น) เป็นโบราณสถาน ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๖๙๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

พ.ศ.๒๕๔๓ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน โดยประกาศให้โบราณสถานกู่คูขาด (กู่แก้ว) วัดป่ากู่แก้ว หมู่ ๘ บ้านดอนหนอง ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๙ ไร่ ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๗ หน้า ๖ ตอนพิเศษ ๑๐๔ ง ลงวันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๔๓

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบันบริเวณซากโบราณสถานกู่คูขาด

๘. ประวัติการดำเนินการอนุรักษ์และศึกษา

พ.ศ.๒๕๔๒ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น (ขณะนั้น) ระบุว่าโบราณสถานกู่คูขามมีลักษณะเป็นซากโบราณสถานศิลาแลง ทรงสี่เหลี่ยม ปัจจุบันทางวัดได้เทพูนทับเนินโบราณสถานเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป มีคูน้ำรูปเกือกม้าล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง บริเวณใกล้เคียงมีหนองน้ำโบราณชื่อ หนองจอก พบร่องรอยชุมชนโบราณ อายุสมัยอยู่ในช่วงวัฒนธรรมเขมร

พ.ศ.๒๕๕๑ นายทองศักดิ์ เลิศพิพัฒน์วรกุล และนางสาวปริฉัตร แสงศิริกุลชัย บริษัท นอร์ทเทิร์นชั่น (๑๙๓๕) จำกัด ดำเนินการสำรวจและประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในพื้นที่โครงการสำรวจปิโตรเลียมด้วยวิธีวัดความไหวสะเทือนแบบ ๒ มิติ : แปลงสำรวจหมายเลข L๒๒/๕๐ จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ และบุรีรัมย์ รายงานว่าปรากฏแก้วเป็นซากโบราณสถานก่อด้วยอิฐและศิลาแลง โดยรอบมีคูน้ำรูปเกือกม้าล้อมรอบ ทางวัดได้มีการบอกปูนเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปบนโบราณสถาน ส่วนคูน้ำด้านทิศใต้ได้สร้างอุโบสถใหม่ทับไว้ ปัจจุบันโบราณสถานมีสภาพรกร้าง มีการทับถมของดินและมีวัชพืชขึ้นทั่วทั้งโบราณสถาน

พ.ศ.๒๕๕๖ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น ดำเนินการสำรวจ ภายใต้โครงการสำรวจศึกษาแหล่งโบราณคดีในบริเวณลุ่มแม่น้ำชีตอนบน ระยะที่ ๒ (จังหวัดมหาสารคาม)

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๔๗๘ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ โดยประกาศให้ พระพุทธรูป อำเภอลำทะเมนชัย ตำบลคันธารราษฎร์ (ขณะนั้น) เป็นโบราณสถาน ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๖๙๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๖๙๕

๓๕. วัดบางมอญ อำเภอกอนนขุณ ตำบลมอญเหนือ
๓๖. วัดโคกกลาง อำเภอกอนนขุณ ตำบลป่าพยอม
๓๗. วัดทุ่งหนอง อำเภอลำทะเมนชัย ตำบลฝายมะ

๒๗. จังหวัดมหาสารคาม

๑. พระพุทธรูปสุวรรณวาส อำเภอลำทะเมนชัย ตำบลโคกพระ
๒. ศิลาจารึก อำเภอลำทะเมนชัย ตำบลโคกพระ
๓. กู่ขาค อำเภอลำทะเมนชัย ตำบลท่าข่อย
๔. พระพุทธรูป อำเภอลำทะเมนชัย ตำบลคันธารราษฎร์
๕. กู่สันตรัตน์ อำเภอลำทะเมนชัย ตำบลนาคน
๖. บ้านนางสาว (ชาวเมืองเรียกว่าบ้านนางสาว) อำเภอลำทะเมนชัย

ประทุม : ตำบลนาคน

๗. บ้านแดง อำเภอลำทะเมนชัย ตำบลหนองคู
๘. บ้านชัย อำเภอลำทะเมนชัย ตำบลหนองคู
๙. บ้านสันนาม อำเภอลำทะเมนชัย ตำบลเสด็จ
๑๐. คูหาชาติ เมืองย่งกึ่งนาคนซึ่งชาวเมืองเรียกว่ากึ่งนาคน อำเภอลำทะเมนชัย

ตลาด : ตำบลเขา

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบัน พระพุทธรังคน

ภาพ สภาพปัจจุบันลานโพธิ์ประดิษฐานพระพุทธรังคน

ภาพ ตัวอย่างใบเสมานหินทรายในวัฒนธรรมทวารวดีที่ประดิษฐานอยู่โดยรอบพระพุทธรูป

๗. ผังการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

-

๘. ประวัติการดำเนินการอนุรักษ์และศึกษา

พ.ศ.๒๕๖๐ วัดพุทธมงคล และราษฎรผู้มีจิตศรัทธาดำเนินการต่อเติมส่วนพระกรและพระเศียรขึ้นใหม่แทนที่หักหายไป

พ.ศ.๒๕๕๑ นายทองศักดิ์ เลิศพิพัฒน์วรกุล และนางสาวปรีฉัตร แสงศิริกุลชัย บริษัท นอร์ทเทิร์น ชัน (๑๙๓๕) ดำเนินการสำรวจและประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในพื้นที่โครงการสำรวจปิโตรเลียมด้วยวิธีวัดความไหวสะเทือนแบบ ๒ มิติ : แปลงสำรวจหมายเลข L๒๒/๕๐ จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ และบุรีรัมย์ รายงานว่า พระพุทธรูปมีสภาพชำรุด

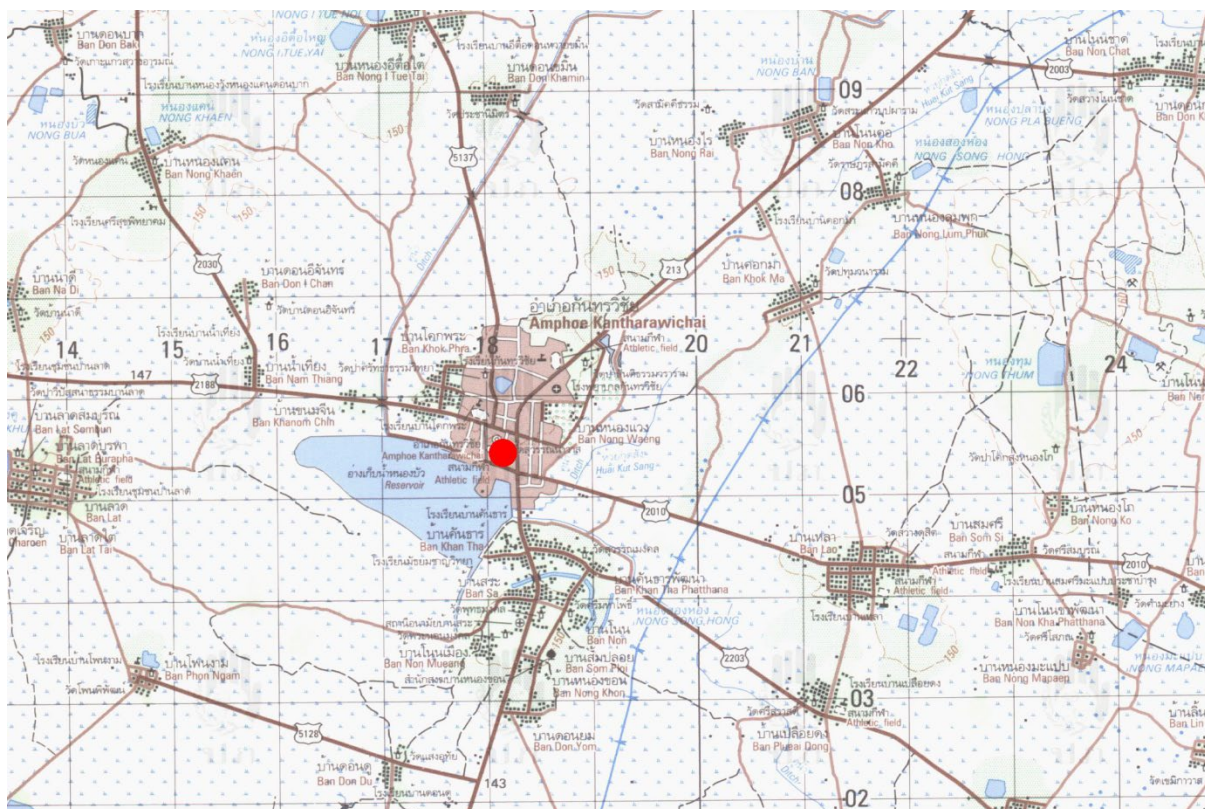
วัดสุวรรณาวาส

๑. ที่ตั้งของแหล่งโบราณสถาน

หมู่ที่ ๑ บ้านโคกพระ ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

๒. แผนที่ (พิกัด)

พิกัดกริด UTM WGS ๑๙๘๔ Datum โซน ๔๘Q ๓๑๘๒๕๗ ม. ตะวันออก ๑๘๐๕๔๓๒ ม.เหนือ ตำแหน่งเส้นละติจูด ๑๖ องศา ๑๙ ลิปดา ๒๓.๑๐ ฟลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูด ๑๐๓ องศา ๑๗ ลิปดา ๕๕.๖๒ ฟลิปดาตะวันออก

แผนที่ภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร ประเทศไทย มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ WGS๘๔ อำเภอยางตลาด ระวาง ๕๖๔๑ I ลำดับชุด L๗๐๑๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑-RTSD แสดงตำแหน่งโบราณสถานวัดสุวรรณาวาส

๓. สิ่งสำคัญของโบราณสถาน

๓.๑ อุโบสถ หรือ สิม หลังเก่า

สิมเก่าหลังนี้สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๙ ปัจจุบันทางวัดได้สร้างพระอุโบสถหลังใหม่แล้ว สิมเก่าจึงถูกกันเขตอยู่นอกกำแพงแก้วทางทิศใต้ของพระอุโบสถหลังใหม่ สร้างขึ้นโดยช่างชาวยวน มีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาด ๔ ห้อง ยาว ๘.๗๓ เมตร กว้าง ๔.๙๘ เมตร รูปแบบสิมที่มีทางเข้าด้านหน้าด้านเดียว ฝีมือช่างยวน ผนังก่ออิฐหุ้มเสาไม้กลมข้างละ ๕ ต้น มีฝ้าเพดานไม้กระดาน หลังคาทรงจั่วลด ๒ ชั้น ๒ ชั้น มุงกระเบื้องซีเมนต์หางว่าวเครื่องบนประดับด้วย โหงว ลายอง หางหงส์ไม้ บานประตูไม้ แกะสลักรูปทวารบาล ประกอบลายกนก ช่วงล่างแกะเป็นรูปราหูอมจันทร์ ในดวงจันทร์มีกระต่าย ๑ ตัวเป็น

การสื่อความหมายได้อย่างสวยงามมาก เนื้อกรอบประตูป่าซุ้มประตูปูนปั้นยอดแหลมคล้ายเจดีย์ ๓ องค์ ถัดเหนือขึ้นไปประดับด้วยปูนปั้นรูปพระพุทธรูป มีสิงห์และช้างถวายสิ่งของสองข้าง แบบปางป่าเลไลยก์ หน้าต่างเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมใส่องคมไม้ ตอนบนทำเป็นวงโค้ง ความงดงามสะดุดตา อีกอย่างหนึ่งของสิ่งหนึ่งที่น่าสนใจคือคันทวยไม้ ที่สลักลายกนกช่วงบน ซีกล่างสลักเป็นเศียรนาคอ่อนพลิ้ว ประดับผนังด้านข้าง ๆ ละ ๕ ท่อน เดิมด้านหน้าลิมมีสิ่งหินปูนพื้นฝีมือช่างฉนวน ๑ คู่ แต่ปัจจุบันหักพังไปหมดแล้ว

๓.๒ พระพุทธมิ่งเมือง หรือ พระพุทธสุวรรณาวาส

พระพุทธรูปปั้น ในวัฒนธรรมทวารวดี พระหัตถ์ขวาแสดงวิตรรกะมุทรา (แสดงธรรม) พระหัตถ์ซ้ายแนบพระวรการ พบในบริเวณเมืองโบราณกันทรวิชัยเช่นเดียวกับพระพุทธมิ่งเมือง สลักด้วยหินทรายสีแดง โดยบริเวณพระเศียร พระอุระ และพระกร ต่อเติมขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ.๒๔๙๙

๓.๓ ศิลจารึก

จารึกหินทรายสีแดง อักษรไทยน้อย ภาษาไทย ไม่ปรากฏศักราช ประดิษฐานอยู่ด้านหลังพระมิ่งเมือง โดยข้อความจารึกระบุปีนักษัตรที่สร้างจารึกหลักนี้ คือ “...ปีมะเมีย อัฐศก...”

จากการตรวจสอบปัจจุบันพบว่าร่องรอยจารึกดังกล่าวไม่ปรากฏบนหลักหินแล้ว และสภาพพื้นผิวหินทรายอยู่ในสภาพหลุดร่อน

๔. การกำหนดอายุสมัย

๔.๑ พระพุทธมิ่งเมือง

วัฒนธรรมทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖

๔.๒ ลิมหลังเก่า

วัฒนธรรมล้านช้าง อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๕

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๔๗๘ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ โดยประกาศให้ พระพุทธรูปสุวรรณาวาสและศิลจารึก อำเภอโคกพระ ตำบลโคกพระ (ขณะนั้น) เป็นโบราณสถาน ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๖๙๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

พ.ศ.๒๕๔๘ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน โดยประกาศให้โบราณสถานวัดสุวรรณาวาส บ้านโคกพระ ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ให้มีพื้นที่โบราณสถานประมาณ ๑ ไร่ ๒ งาน ๓๔ ตารางวา ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๒ หน้า ๕ ตอนพิเศษ ๙๘ ง ลงวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๔๘

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบันสิมเก่า วัดสุวรรณवास ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระพุทธมิ่งเมือง

ภาพ สภาพปัจจุบัน ภายใน สิมเก่า วัดสุวรรณवास

ภาพ สภาพปัจจุบันจารึกหินทรายสีแดง ซึ่งปัจจุบันอยู่ในสภาพชำรุด และไม่ปรากฏร่องรอยจารึกแล้ว

ภาพ สภาพปัจจุบันพระพุทธรังเมือง ด้านทิศใต้

ภาพ สภาพปัจจุบันพระพุทธรังเมือง ด้านทิศเหนือ

กู่ทอง

๑. ที่ตั้งของแหล่งโบราณสถาน

หมู่ที่ ๑ บ้านกู่ทอง ตำบลกู่ทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๒. แผนที่ (พิกัด)

พิกัดกริด UTM WGS ๑๙๘๔ Datum โซน ๔๘Q ๒๘๒๗๗๕ ม. ตะวันออก ๑๘๑๙๘๔๘ ม.เหนือ ตำแหน่งเส้นละติจูด ๑๖ องศา ๒๗ ลิปดา ๑.๓๙ ฟลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูด ๑๐๒ องศา ๕๗ ลิปดา ๕๕.๕๙ฟลิปดาตะวันออก

แผนที่ภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร ประเทศไทย มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ WGS๘๔ จังหวัดขอนแก่น ระบาย ๕๕๔๑ I ลำดับชุด L๗๐๑๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑-RTSD แสดงตำแหน่งโบราณสถานกู่ทอง

๓. สิ่งสำคัญของโบราณสถาน

๓.๑ ธาตุ หรือ เจดีย์

สภาพทั่วไปมีลักษณะเป็นเนินดินรูปร่างค่อนข้างกลม สูงจากพื้นประมาณ ๑.๕ เมตร จากการสำรวจทางโบราณคดีเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้พบเศษภาชนะดินเผากระจายทั่วไป นอกจากนี้ยังพบเครื่องประดับสำริด ได้แก่ กำไลและตุ้มหู สิ่งสำคัญคือซากโบราณสถานก่อด้วยอิฐรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๒ เมตร แต่อยู่ในสภาพที่พังทลายมาก และในบริเวณใกล้เคียงได้พบมูลดินเตี้ยๆ มีร่องรอยของแนวอิฐอีก ๒ แห่ง โดยตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือ และทิศใต้ ของธาตุหรือเจดีย์องค์ที่ ๑ ซึ่งปัจจุบันพบร่องรอยบน

ผิวดินไม่มากนัก สันนิษฐานว่าอาจเป็นเจดีย์ เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่พบสันนิษฐานว่าธาตุหรือเจดีย์องค์นี้สร้างขึ้นในวัฒนธรรมล้านช้าง

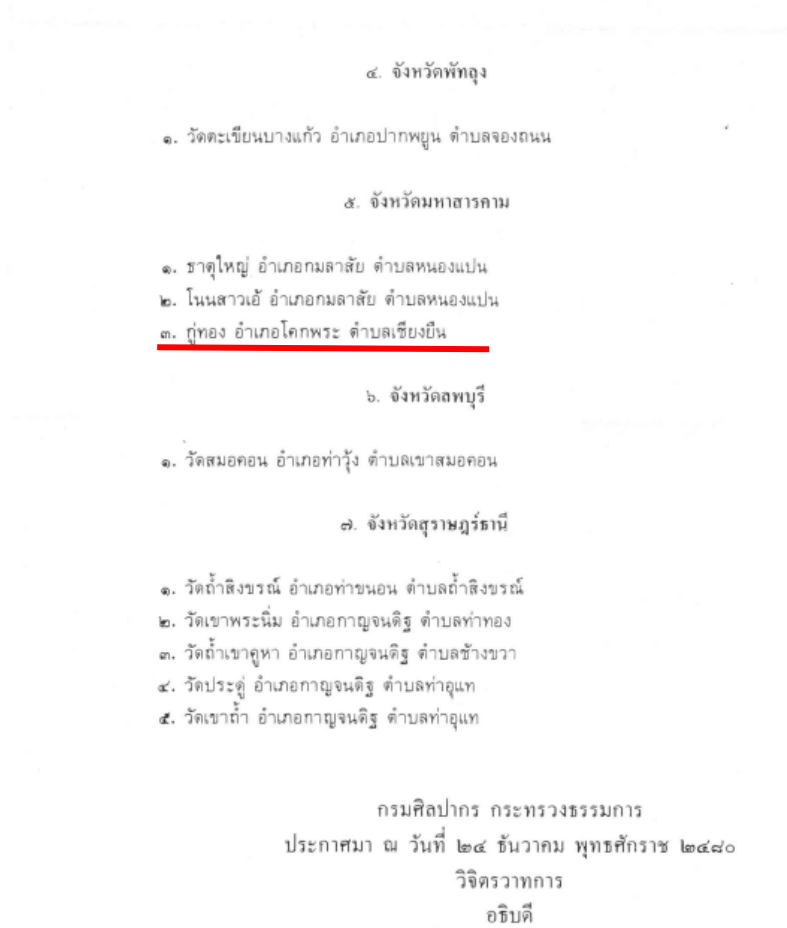
นอกจากซากธาตุหรือเจดีย์องค์ที่ ๑ ซึ่งปรากฏร่องรอยหลักฐานบนผิวดินมากที่สุดแล้ว บริเวณเดียวกันยังพบฐานรูปเคารพหินทรายสีแดง จำนวน ๒ ฐาน ร่วมด้วย

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมล้านช้าง อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๔

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๔๘๐ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ โดยประกาศให้ กู่ทอง อำเภอโคกพระ ตำบลเชียงยืน (ขณะนั้น) เป็นโบราณสถาน ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๔ หน้า ๒๒๘๗ ลงวันที่ ๓ มกราคม ๒๔๘๐

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบันซากธาตุหรือเจดีย์ก่อด้วยอิฐ องค์ที่ ๑

ภาพ สภาพปัจจุบันซากธาตุหรือเจดีย์ก่อด้วยอิฐ องค์ที่ ๒ ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือขององค์ที่ ๑

ภาพ สภาพปัจจุบันซากธาตุหรือเจดีย์ก่อด้วยอิฐ องค์ที่ ๒ ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกขององค์ที่ ๑ ซึ่งจากการสำรวจในปัจจุบันพบว่าหลักฐานบนผิวดินปรากฏไม่มากนัก

๗. ผังการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

-

๘. ประวัติการดำเนินการอนุรักษ์และศึกษา

โครงการโบราณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรมศิลปากร ดำเนินการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านกู่ทอง อ.เขียงยืน จ.มหาสารคาม พบซากโบราณสถาน อยู่ภายในวัดในหมู่บ้าน ไม่สามารถระบุปีที่ดำเนินงานได้ชัดเจน

๓.๓ คูน้ำรูปตัวยู (U)

ล้อมรอบกำแพงแก้ว โดยเว้นทางเข้าออกตามแนวแกนทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ปัจจุบันมีสภาพสมบูรณ์สามารถกักเก็บน้ำได้

๓.๔ บาราย

ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของปราสาท ระยะห่างประมาณ ๒๐๐ เมตร มีความกว้างตามแนวแกนทิศเหนือ - ทิศใต้ ๓๐๐ เมตร และกว้างตามแนวแกนทิศตะวันออก - ทิศตะวันตก ๕๐๐ เมตร ปัจจุบันถูกทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๐๙๐ ตัดผ่านไปบางส่วน

จากการขุดแต่งคูน้ำยสันตรัตน์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ พบประติมากรรมชิ้นสำคัญ คือ ประติมากรรมรูปพระศิวะและรูปพระนารายณ์ ศิลปะเขมร แบบบาปวนตอนปลาย-สมัยนครวัด อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ แสดงให้เห็นถึงการนับถือศาสนาของชุมชนโบราณเมืองนครจำปาศรีในชั้นวัฒนธรรมบนสุดคือ วัฒนธรรมเขมรที่แพร่หลายทั่วไปคือ การนับถือศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ซึ่งปัจจุบันประติมากรรมดังกล่าวเก็บรักษา และจัดแสดงให้ชม ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขอนแก่น อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ. ๒๔๗๘ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ โดยประกาศให้ คูน้ำย อำเภอบ้านดง ตำบลหนองคู (ขณะนั้น) เป็นโบราณสถาน ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๖๙๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

พ.ศ. ๒๕๒๕ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน โดยประกาศให้โบราณสถานคูน้ำย ตำบลหนองไผ่ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม (ขณะนั้น) พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๘ ไร่ ๒ งาน ๙๔ ตารางวา ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙๙ (ฉบับพิเศษ) หน้า ๓๐ ตอนที่ ๑๗๒ ลงวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๕

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบันกุ๋นน้อย ด้านทิศตะวันออก

ภาพ สภาพปัจจุบันกุ๋นน้อย และคูน้ำล้อมรอบปราสาท ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

๘. ประวัติการดำเนินการอนุรักษ์และศึกษา

พ.ศ.๒๕๑๕ หน่วยศิลปากรที่ ๗ ขอนแก่น ดำเนินการขุดแต่งทางโบราณคดีบางส่วน พบประติมากรรมหินทรายสำคัญ ได้แก่ พระศิวะ ศิลปะแบบนครวัด พระวิษณุ ศิลปะแบบบาปวน และเศียรทวารบาล ศิลปะแบบขอม ในวัฒนธรรมเขมรโบราณ

พ.ศ.๒๕๔๔ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยดำเนินการว่าจ้างให้ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ ดำเนินการขุดแต่ง - ขุดค้น - บำรุงและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานคู่ม้อยสันตริตัน ภายใต้โครงการบำรุงและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์คู่ม้อยสันตริตัน - คู่ม้อยบ้านแดง

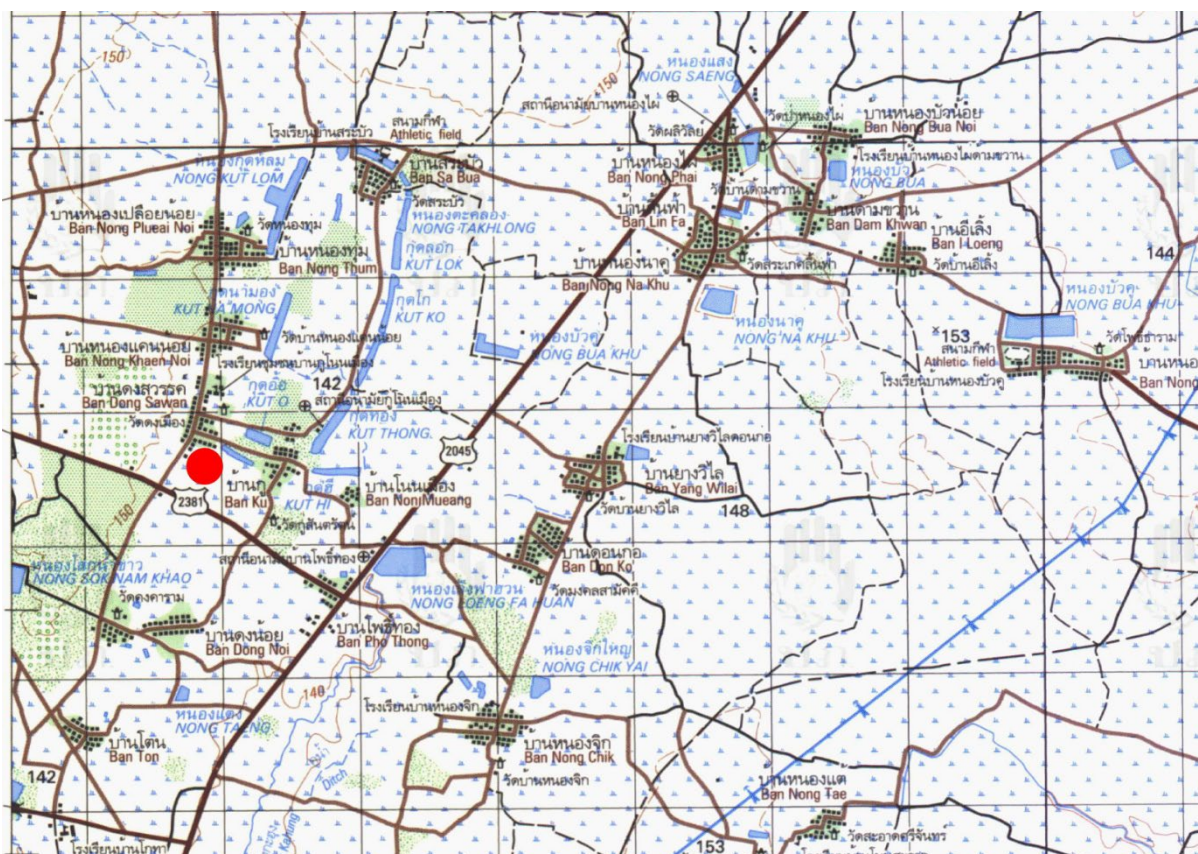
กุสันตรัตน์

๑. ที่ตั้งของแหล่งโบราณสถาน

หมู่ที่ ๒ บ้านกุโนนเมือง ตำบลสันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

๒. แผนที่ (พิกัด)

พิกัดกริด UTM WGS ๑๙๘๔ Datum โซน ๔๘P ๓๑๔๔๒๒ ม. ตะวันออก ๑๗๓๗๒๔๖ ม. เหนือ ตำแหน่งเส้นละติจูด ๑๖ องศา ๒๗ ลิปดา ๑.๓๙ ฟลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูด ๑๐๒ องศา ๕๗ ลิปดา ๕๕.๕๙ฟลิปดาตะวันออก

แผนที่ภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร ประเทศไทย มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ WGS๘๔ อำเภอปทุมรัตน์ ระวาง ๕๖๔๐ II ลำดับชุด L๗๐๑๘ พิมพ์ครั้งที่ ๒-RTSD แสดงตำแหน่งโบราณสถานกุสันตรัตน์

๓. สิ่งสำคัญของโบราณสถาน

๓.๑ ปราสาทประธาน

เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้าง ๗ เมตร ยาว ๘ เมตร และสูงประมาณ ๑๐ เมตรหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออก ก่อด้วยศิลาแลง

๓.๒ บรรณาลัย

เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้าง ๕ เมตร ยาว ๗.๕ เมตร และสูงประมาณ ๓ เมตร ก่อด้วยศิลาแลง ตั้งขนานกับกำแพงแก้วด้านทิศใต้ ตัวอาคารหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันตก จากการบูรณะกุสันตรัตน์ใน พ.ศ.๒๕๔๕ พบประติมากรรมนูนสูง วัสดุหินทรายสีขาว สลักภาพพระอวโลกิเตศวร ประทับนั่งอิงแผ่นผนัง ขัดสมาธิราบ มี ๔ กร พระหัตถ์ขวาบนถือพวงปศุคำ พระหัตถ์ขวาล่างแสดงปางประทานพร พระ

หัตถ์ซ้ายบนถือสังข์ พระพระหัตถ์ซ้ายล่างถือหม้อน้ำหรือดอกบัว ด้านล่างมีเดือยเสียบ นอกจากนี้ยังพบ ประติมากรรมหินทรายสีขาว สลักพระโพธิสัตว์วัชรปราณีทรงครุฑ และพระยมทรงกระบือร่วมด้วย

๓.๓ โคปุระและกำแพงแก้ว

โคปุระมีลักษณะแผนผังรูปกากบาท มีขนาดกว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๐ และสูงประมาณ ๕ เมตร ก่อด้วยศิลาแลง จากการบูรณะกุสัณตรัตน์ใน พ.ศ.๒๕๔๕ ภายในห้องโคปุระพบ ประติมากรรมลอยตัว วัสดุหิน ทรายสีขาวพระอวโลกิเตศวร ๔ กร ประทับยืนบนแท่น มีเดือยเสียบ พระหัตถ์ขวาบนถือพวงปศุคำ พระหัตถ์ ขวาล่างถือดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายบนถือคัมภีร์ พระพระหัตถ์ซ้ายล่างถือหม้อน้ำ นอกจากนี้ยังพบ ประติกรรม หินทรายสีแดงสลักพระพุทธรูปนาคปรก และแท่นฐานประติมากรรมหินทรายสีขาวร่วมด้วย

๓.๔ สระน้ำ

สระน้ำมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้าง ๑๕ เมตร ยาว ๑๐ เมตร และลึกประมาณ ๒ เมตร ตั้งอยู่ด้านนอกกำแพงแก้วทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ผนังสระกรุด้วยศิลาแลง

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ตรงกับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (ครองราชย์ ระหว่าง พ.ศ.๑๗๒๔ - ๑๗๖๑)

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๔๗๘ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ โดย ประกาศให้ กุสัณตรัตน์ อำเภอกาญจนบุรี ตำบลนาคน (ขณะนั้น) เป็นโบราณสถาน ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๖๙๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

พ.ศ.๒๕๒๕ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน โดยประกาศให้ โบราณสถานกุสัณตรัตน์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอนาคน จังหวัดมหาสารคาม (ขณะนั้น) พื้นที่โบราณสถาน ประมาณ ๕ ไร่ ๓ งาน ๙๓ ตารางวา ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙๙ (ฉบับพิเศษ) หน้า ๓๒ ตอนที่ ๑๕๕ ลงวันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๕

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบันกุสันทรรัตน์

ภาพ สภาพปัจจุบันกุสันทรรัตน์ และบรรณาลัย ซึ่งตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้ว

๘. ประวัติการดำเนินการอนุรักษ์และศึกษา

พ.ศ.๒๕๑๔ หน่วยศิลปากรที่ ๗ ดำเนินการขุดแต่งโบราณสถาน

พ.ศ.๒๕๓๗ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี ภายใต้โครงการศึกษาวิจัยร่วมฝรั่งเศส - ไทย พ.ศ. ๒๕๓๒ – ๒๕๓๔ บริเวณภายนอกและภายในเขตกำแพงแก้วของกุ้งสันตรัตน์

พ.ศ.๒๕๔๒ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น ดำเนินการว่าจ้างให้ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ ก่อสร้าง ดำเนินการขุดค้น – ขุดแต่งทางโบราณคดี เพื่อการออกแบบบูรณะโบราณสถานกุ้งสันตรัตน์

พ.ศ.๒๕๔๕ กรมศิลปากรโดยสำนักงานศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น ดำเนินว่าจ้างให้ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ ก่อสร้าง ดำเนินบูรณะและพัฒนากุ้งสันตรัตน์ ระยะที่ ๒ โดยดำเนินการบูรณะบริเวณปราสาทประธาน ลานศิลาแลง โคปุระ บรรณาลัย และกำแพงแก้ว

พ.ศ.๒๕๔๖ กรมศิลปากรโดยสำนักงานศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น ดำเนินการว่าจ้างให้ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปราณรักษ์ ดำเนินการบูรณะและพัฒนากุ้งสันตรัตน์เพิ่มเติม ระยะที่ ๓ โดยดำเนินการบูรณะหินหล่นโคปุระและกำแพงแก้ว, หินหล่นบรรณาลัยและปราสาทประธาน, เสริมความมั่นคงสระน้ำและปรับปรุงภูมิทัศน์

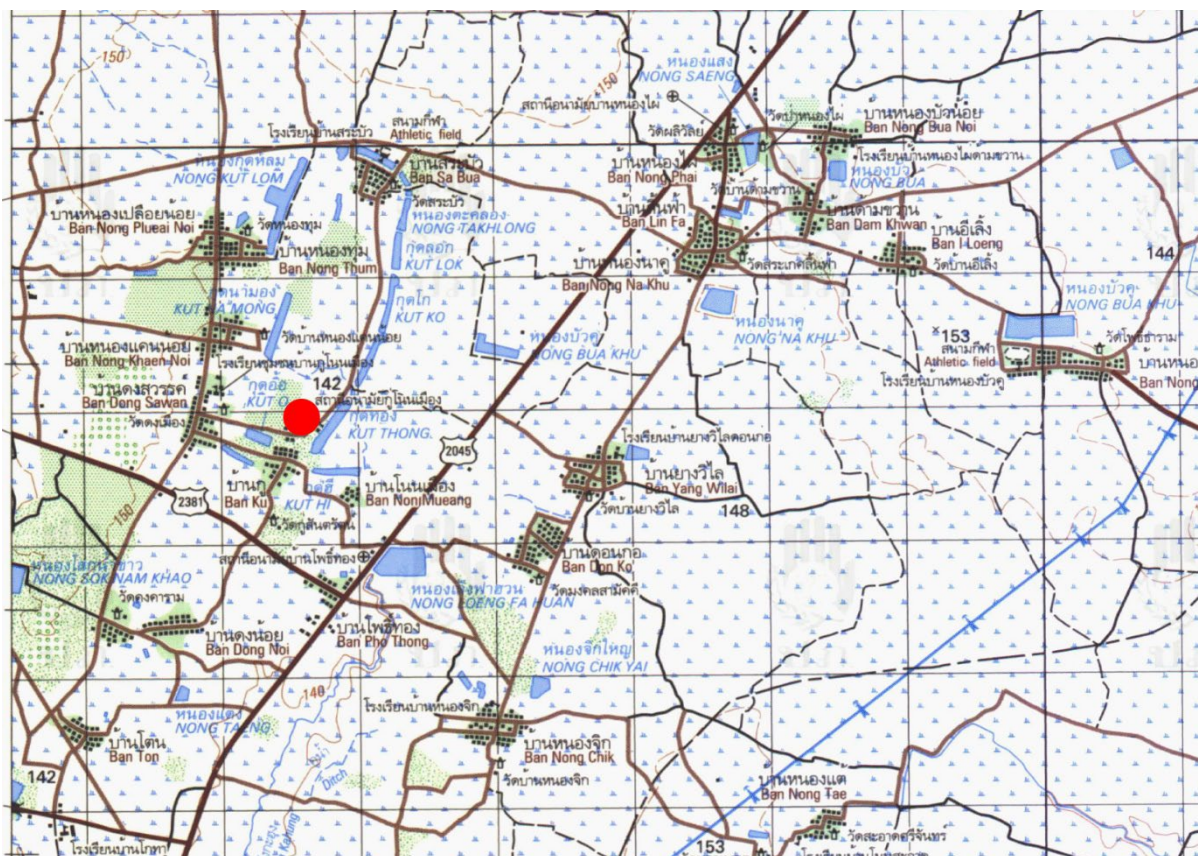
สำนักนางขาว (ศาลานางขาว)

๑. ที่ตั้งของแหล่งโบราณสถาน

หมู่ที่ ๒ บ้านภูโนนเมือง ตำบลสันตริตรัน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

๒. แผนที่ (พิกัด)

พิกัดกริด UTM WGS ๑๙๘๔ Datum โซน ๔๘P ๓๑๔๖๓๕ ม. ตะวันออก ๑๗๓๗๘๒๕ ม. เหนือ ตำแหน่งเส้นละติจูด ๑๕ องศา ๔๒ ลิปดา ๔๒.๘๒ ฟลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูด ๑๐๓ องศา ๑๖ ลิปดา ๑๒.๕๕ ฟลิปดาตะวันออก

แผนที่ภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร ประเทศไทย มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ WGS๘๔ อำเภอบุพมรัตน์ ระบุว่า ๕๖๔๐ II ลำดับชุด L๗๐๑๘ พิมพ์ครั้งที่ ๒-RTSD แสดงตำแหน่งโบราณสถานสำนักนางขาว (ศาลานางขาว)

๓. สิ่งสำคัญของโบราณสถาน

เป็นกลุ่มอาคารศาสนสถานในวัฒนธรรมทวารวดีต่อเนื่องถึงวัฒนธรรมเขมรโบราณ ตั้งอยู่ภายในเมืองโบราณนครจำปาศรี เมืองโบราณในวัฒนธรรมทวารวดี ที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ โบราณสถานศาลานางขาว ก่อสร้างด้วยศิลาแลง มีอายุการก่อสร้างและการใช้ประโยชน์ ๓ สมัย ดังนี้

สมัยที่ ๑ อาคารอุโบสถ ก่อสร้างด้วยศิลาแลง มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความกว้างประมาณ ๗ เมตร แต่ความยาวไม่สามารถวัดระยะได้เนื่องจากแนวศิลาแลงขาดหายไปมาก อุโบสถมีทางเข้าด้านทิศตะวันออก มีใบเสมาทำด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่ ติดตั้งอยู่รอบอุโบสถ จำนวน ๔ ใบ ของโบราณสถานในสมัยที่ ๑ นี้ ตรงกับวัฒนธรรมทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔

สมัยที่ ๒ อาคารอุโบสถ ก่อสร้างด้วยศิลาแลง มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความกว้างประมาณ ๖ เมตร แต่ความยาวไม่สามารถวัดระยะได้เนื่องจากแนวศิลาแลงขาดหายไปมาก อุโบสถมีทางเข้าด้านทิศตะวันออก อุโบสถในสมัยที่ ๒ นี้ ได้มีการปรับถมดินปิดทับอุโบสถในสมัยที่ ๑ ทั้งหมดและก่อเรียงศิลาแลงขึ้นใหม่ มีใบเสมาทำด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่ ติดตั้งอยู่รอบอุโบสถจำนวน ๒ ใบ อยู่ในตำแหน่งใกล้เคียงกับใบเสมาในสมัยที่ ๑ สำหรับใบเสมาที่พบในสมัยที่ ๒ นี้ มีรูปแบบการสลักรูปเจดีย์หรือสถูปเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนานขึ้นไปถึงยอด อุโบสถและใบเสมานี้ล้อมรอบด้วยแนวกำแพง ซึ่งยังคงเหลือหลักฐานให้เห็นอยู่ทางด้านทิศเหนือ ด้านทิศใต้และด้านทิศตะวันตกของอุโบสถ โบราณสถานในสมัยที่ ๒ นี้ ตรงกับวัฒนธรรมทวารวดีตอนปลายร่วมสมัยวัฒนธรรมเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗

สมัยที่ ๓ เป็นสิ่งก่อสร้างครั้งสุดท้ายของโบราณสถาน ก่อสร้างด้วยศิลาแลง คงเหลือหลักฐานเฉพาะส่วนฐาน มีแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมขนาดด้านละ ๑๐.๓๐ เมตร แล้วก่อวางเรียงศิลาแลงเป็นห้องมุขยาวออกมาทางด้านหน้าทางทิศตะวันตก ขนาดห้องมุขกว้าง ๕ เมตร ยาว ๑๑ เมตร พื้นภายในปูด้วยศิลาแลงและอิฐ สิ่งก่อสร้างนี้ซ้อนทับอยู่บนอาคารอุโบสถในสมัยที่ ๒ โดยมีการนำดินมาถมปรับบดอัดสูงขึ้น ๔๐ เซนติเมตร จากนั้นจึงก่อสร้างโดยใช้ศิลาแลงบางส่วนของอุโบสถสมัยที่ ๒ วางเรียงเป็นพื้นฐานรากและนำศิลาแลงที่มีขนาดใหญ่กว่าวางเรียงขึ้นไปอีก ๒ ชั้น ลักษณะแผนผังของส่วนฐานอาคารที่พบนี้สันนิษฐานว่ามีรูปแบบและรูปทรง เช่นเดียวกับกับสิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า "ธรรมศาลา" หรือ "ที่พักคนเดินทาง" ทางด้านทิศตะวันออกของอาคารธรรมศาลา มีสิ่งก่อสร้างที่เป็นอาคารพลับพลา ก่อสร้างด้วยศิลาแลง คงเหลือหลักฐานเฉพาะส่วนฐาน ๒ ชั้น มีแผนผังเป็นรูปกากบาท ขนาดด้านละ ๑๕ เมตร และพบร่องรอยหลุมเสาที่ส่วนฐานเป็นระยะ ๆ โบราณสถานในสมัยที่ ๓ นี้ ตรงกับสมัยวัฒนธรรมเขมร แบบบาเยน อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมทวารวดีต่อเนื่องถึงวัฒนธรรมเขมร อายุพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๔๗๘ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ โดยประกาศให้ สำนักงานนางขาว (ชาวเมืองเรียกว่าศาลานางขาว) อำเภอลำปำประทุม ตำบลนาคู (ขณะนั้น) เป็นโบราณสถาน ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๖๙๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

พ.ศ.๒๕๔๗ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน โดยประกาศให้โบราณสถานสำนักงานนางขาว (ศาลานางขาว) บ้านโนนเมือง ตำบลกู่สันตรัตน์ (เดิมเป็นตำบลนาคูปัจจุบันยกฐานะเป็นอำเภอนาคู) อำเภอนาคู (เดิมเป็นอำเภอลำปำประทุม) จังหวัดมหาสารคาม ให้มีพื้นที่โบราณสถานประมาณ ๔ ไร่ ๒ งาน ๔๓ ตารางวา ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๑ หน้า ๙ ตอนพิเศษ ๕๓ ง ลงวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๔๗

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ ตัวอย่างใบเสมาทำด้วยศิลาแลงตั้งอยู่รอบอุโบสถด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของโบราณสถานในสมัยที่ ๑ นี้ ตรงกับช่วงสมัยวัฒนธรรมทวารวดี เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔

ภาพ สภาพปัจจุบันโบราณสถานศาลนางขาว สมัยที่ ๓ ด้านทิศตะวันออก

๘. ประวัติการดำเนินการอนุรักษ์และศึกษา

พ.ศ.๒๕๑๔ หน่วยศิลปากรที่ ๗ ขอนแก่น ดำเนินการขุดแต่ง พบศิลาจารึกรูปเสมา อักษรขอม ภาษาเขมร ขนาดเล็ก ๑ หลัก

พ.ศ.๒๕๓๒ คณะโบราณคดี ดำเนินการขุดค้นบริเวณใกล้กับโบราณสถานศาลานางขาวและขุดตรวจสอบโบราณสถานศาลานางขาวในบางจุด ภายใต้โครงการวิจัยร่วมฝรั่งเศส – ไทย

พ.ศ.๒๕๔๓ – ๒๕๔๔ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ดำเนินการว่าจ้างให้ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ ดำเนินการขุดแต่ง - ขุดค้น - บำรุงและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานศาลานางขาว ภายใต้โครงการบำรุงและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์กุ่มน้อยสันตริตัน - กุ่มน้อยบ้านแดง (กุ่มบัวมาศ - ศาลานางขาว)

พ.ศ.๒๕๖๑ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ดำเนินการสำรวจ ตรวจสอบโบราณสถานศาลานางขาว ภายใต้โครงการสำรวจ ตรวจสอบ วิเคราะห์ข้อมูลโบราณสถาน เพื่อนำเข้าข้อมูลมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ในเขตพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา

อิฐฉาบปูน รวบรวมได้เป็นรูปพยานาค ภายในสิมพื้นลาดปูน ไม่มีฝ้าเพดานมองเห็นโครงสร้างเครื่องบนหลังคาได้ นอกจากนี้บริเวณชายคาแต่เดิมมีการตกแต่งด้วยสังกะสีฉลุลายทาสีเขียว สลักสีเหลืองโดยรอบ

๓.๒ จิตรกรรม หรือ สือบแต้ม บริเวณผนังอุโบสถ

สือบแต้ม เขียนทั้งผนังด้านนอกและด้านใน โดยช่างแต้มชื่อนายสิงห์ ชาวบ้านคลองจอก อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย คือช่างท่านเดียวกับช่างที่เขียนสือบแต้มที่วัดป่าเลไลยก์ โดยใช้เทคนิคการเขียน คือ วาดภาพลงบนพื้นผนังโดยไม่มีการรองพื้นก่อน ใช้สีพื้นผนังสีเป็นสีพื้นหลังของภาพ ใช้สีฝุ่นผสมกาวเขียนตัวภาพ การสร้างภาพเริ่มต้นด้วยการร่างตัวภาพ เครื่องแต่งกาย ปราสาท กำแพง บ้านเรือน ภูเขาหิน ต้นไม้ สัตว์ต่างๆ แล้วจึงลงสีพื้นและใช้ลายเส้นตัดขอบภาพ รวมทั้งเพิ่มเติมรายละเอียดต่างๆ ขนาดลายเส้นตัดขอบมีทั้งเส้นเล็กและเส้นใหญ่ตามความต้องการในการเขียนภาพเด่นหรือภาพรอง ใช้สีวรรณะเย็น ส่วนใหญ่เป็นสีฟ้าคราม เขียว น้ำตาล ดำ ขาว ดุโดยรอบแล้วสีอ่อนไม่ฉูดฉาด

เนื้อเรื่องสือบแต้มผนังด้านใน เขียนเรื่องพระเวสสันดรชาดก พุทธประวัติ พระป่าเลไลยก์ รามสูร – เมขลา ลำดับภาพจากผนังด้านหน้าตรงข้ามพระประธาน เวียนทางขวาจนบรรจบกับภาพแรกที่ผนังด้านซ้ายของประตู

ผนังด้านนอก เขียนเรื่องพระเวสสันดรชาดก พระมาลัยโปรดสัตว์นรก – เสด็จดาวดึงส์ พุทธประวัติ และเรื่องสินไซ (สังข์ศิลป์ชัย) โดยลำดับภาพแต่ละผนังแยกเรื่องราวไม่ต่อเนื่องกัน ยกเว้นผนังด้านหน้า คือข้างซ้ายมือของประตูเป็นภาพพระมาลัย ด้านขวามือของประตูเรื่องพระเวสสันดรชาดก ส่วนอีก ๓ ด้าน เนื้อเรื่องแยกจากกัน คือ ด้านทิศใต้เป็นเรื่องสินไซ ด้านทิศตะวันตกเป็นภาพพุทธประวัติด้านทิศเหนือเรื่องพระเวสสันดรชาดก

๓.๓ ศาลาการเปรียญ หรือ หอแจก

เป็นอาคารโถงก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ยกพื้นสูง อิทธิพลศิลปะเวียดนาม ปัจจุบันหลังคามุงด้วยสังกะสีตกแต่งด้วยปูนปั้นเป็นรูปนาค สิงห์ และครุฑทาสี แทนการใช้ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันตกแต่งด้วยไม้แกะสลักลายใบไม้ – ดอกไม้ทาสีเหลือง สีแดง ฝีมือประณีตงดงาม ผนังเจาะเป็นช่องวงโค้งขนาดใหญ่เปิดโล่งแทนช่องหน้าต่างโดยรอบ ตัวอาคารสร้างระหว่างปี พ.ศ.๒๔๖๕ – ๒๔๗๒

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมล้านช้าง อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ตอนปลาย

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๕๔๕ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน โดยประกาศให้ โบราณสถานวัดโพธาราม บ้านดงบัง หมู่ที่ ๕ ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๖ ไร่ ๑ งาน ๗๖ ตารางวา ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๙ หน้า ๑ ตอนพิเศษ ๑๒๙ ง ลงวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๔๕

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพที่ สภาพปัจจุบันภายในสิมวัดโพธาราม

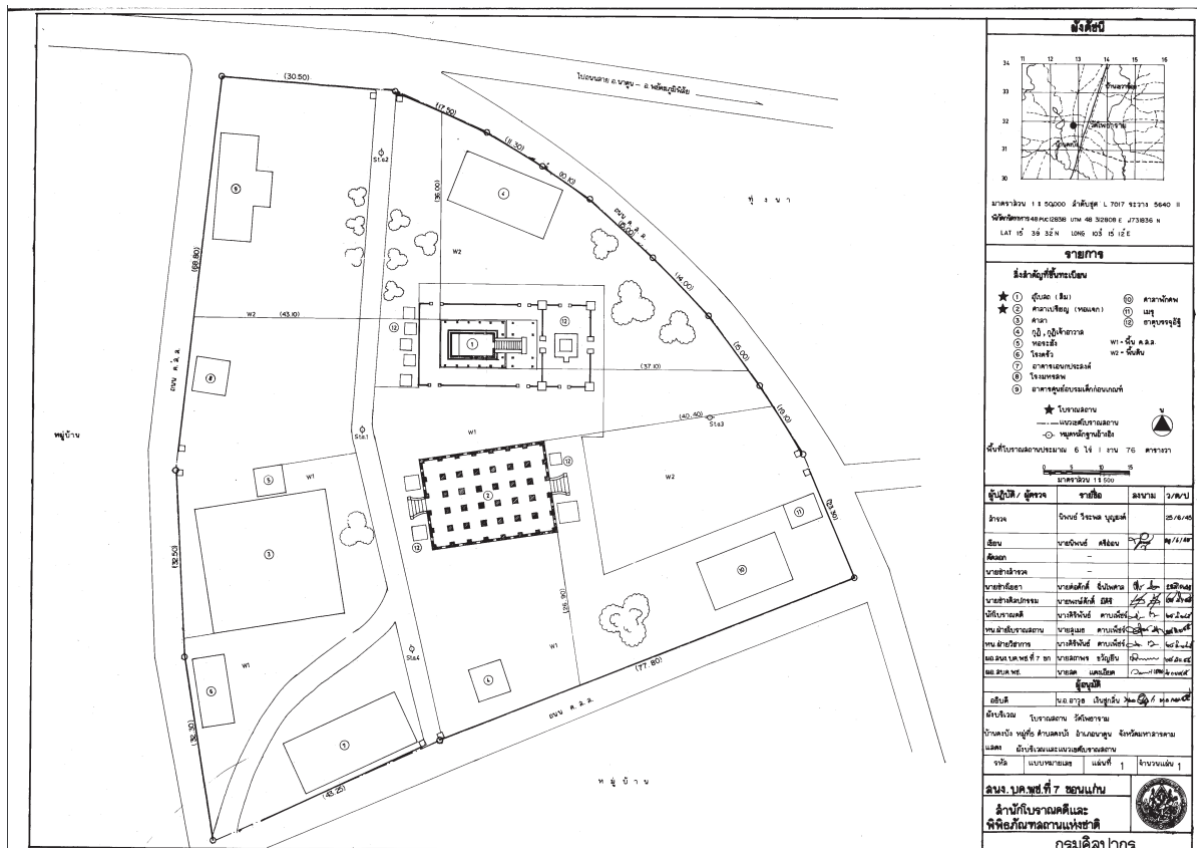

ภาพ สภาพปัจจุบันสิมวัดโพธาราม ด้านทิศเหนือ

ภาพ สภาพปัจจุบันศาลาการเปรียญ หรือ หอแจก ด้านทิศเหนือ

๗. ผังการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

๘. ประวัติการดำเนินการอนุรักษ์และศึกษา

พ.ศ.๒๕๒๘ วรรณิกา ณ สงขลา ดำเนินการสำรวจจิตรกรรมฝาผนังวัดโพธาราม

พ.ศ.๒๕๓๙ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น ดำเนินการสำรวจตรวจสอบสภาพโบราณสถานในเขตจังหวัดมหาสารคาม

พ.ศ.๒๕๖๓ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ดำเนินการขุดตรวจทางโบราณคดีศาลาการเปรียญวัดโพธาราม (หอแจก) ขนาดกว้าง ๒ เมตร ยาว ๒ เมตร ลึก ๑ เมตร เพื่อนำหลักฐานทางโบราณคดีที่พบมาประกอบการจัดทำแบบบูรณะต่อไป

อุโบสถวัดป่าเลไลย์ (ป่าเรไร)

๑. ที่ตั้งของแหล่งโบราณสถาน

วัดป่าเลไลย์ หมู่ที่ ๗ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาควน จังหวัดมหาสารคาม

๒. แผนที่ (พิกัด)

พิกัดกริด UTM WGS ๑๙๘๔ Datum โซน ๔๘P ๓๑๑๗๒๐ ม. ตะวันออก ๑๗๓๒๐๔๘ ม.เหนือ ตำแหน่งเส้นละติจูด ๑๕ องศา ๓๙ ลิปดา ๓๔.๑๐ฟิลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูด ๑๐๓ องศา ๑๔ ลิปดา ๓๖.๓๐ฟิลิปดาตะวันออก

แผนที่ภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร ประเทศไทย มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ WGS๘๔ อำเภอพุทไธสง ระบาย ๕๖๔๐ III ลำดับชุด L๗๐๑๘ พิมพ์ครั้งที่ ๒-RTSD แสดงตำแหน่งโบราณสถานวัดป่าเรไร

๓. สิ่งสำคัญของโบราณสถาน

เดิมวัดป่าเลไลย์ หรือ ป่าเรไร เป็นเพียงสำนักสงฆ์ เวลาต่อมาชาวบ้านได้ช่วยกันสร้างเป็นวัดขึ้นเรียกว่า "วัดบ้านหนองพอก" อุโบสถหรือสิมหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อครั้ง "พระอธิการเหว" เป็นเจ้าอาวาส ผู้ดำริให้สร้างคือ "พระครูจันทรรัตนคุณ" เจ้าคณะอำเภอนาควนในขณะนั้น ส่วนภาพเขียนสีหรือรูปแต้มผนังนั้นเขียนโดย "นายสิงห์" ชาวบ้านหนองจอก เป็นช่างคนเดียวคนที่เขียนไว้ ณ วัดโพธาราม บ้านดงบัง วัดนี้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๖๐ ต่อมาพระครูพิสัยนวกการ เจ้าคณะอำเภอนาควนได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น "วัดป่าเรไร" และปัจจุบันทางวัดได้ชื่อว่า "วัดป่าเลไลย์"

อุโบสถ หรือ สิมหลังนี้ เป็นสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน ขนาด ๓ ช่วงเสา กว้าง ๓.๘๕ เมตร ยาว ๖ เมตร หลังคาทรงจั่วชั้นเดียว มีปีกนกคลุมโดยรอบ ส่วนหน้าบันทำเรียบมีชานจั่ว โหงและหางหงส์ไม้ ตัว

อาคารตั้งอยู่บนฐานบัวยกสูงจากพื้นดิน ๘๐ เซนติเมตร และส่วนฐานล่างเป็นฐานเอวชันสูงจากพื้นดินประมาณ ๑ เมตร มีเสาไม้สี่เหลี่ยมวางเรียงรับหลังคาปีกนกตลอดทั้ง ๔ ด้าน รวม ๒๐ ต้น มีประตูทางเข้าด้านหน้า ๑ บาน มีช่องหน้าต่างด้านข้างด้านละ ๒ บาน เป็นช่องแคบไม่มีบานหน้าต่าง บันไดทางขึ้นด้านหน้าเป็นปูนรูปพญานาคแบบศิลปะพื้นบ้านอีสาน จุดเด่นของสิมหลังนี้อยู่ที่อุโบสถ์ หรือภาพเขียนสีประดับผนัง ซึ่งมีทั้งด้านในและด้านนอก เขียนด้วยสีฝุ่นวรรณะเย็น สีส่วนใหญ่ใช้สีคราม ผนังด้านในเขียนภาพเรื่องพุทธประวัติ พระมาลัยและพระอดีตพุทธะ ผนังด้านนอกเขียนภาพเรื่องรามเกียรติ์และเวสสันดรชาดก ลักษณะพิเศษของอุโบสถ์ในสิม หลังนี้จะไม่เหมือนกับที่อื่น ๆ เพราะยังเขียนไม่เสร็จ ช่างได้ย้ายบ้านไปอยู่ที่อื่น ทำให้เห็นวิธีการเขียนแต่ละขั้นตอนได้ชัดเจน กล่าวคือ ส่วนใหญ่จะลงพื้นด้วยสีน้ำตาลอ่อนแล้วร่างภาพเขียนสีภาพอาคาร ต้นไม้ ลำน้ำ ภาพสัตว์ ภาพบุคคล เป็นขั้นสุดท้าย แล้วตัดเส้นกับรายละเอียดอย่างประณีต นอกจากนี้ช่างผู้วาดภาพยังได้วาดสอดแทรกภาพการทอผ้า การสรงน้ำพระ การทำบุญตักบาตรและการละเล่นต่างๆ ลงไปในภาพเล่าเรื่องด้วย

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมล้านช้าง อายุราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๕

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๔๗๘ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดยประกาศให้โบราณสถานอุโบสถวัดป่าเรไร บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม เป็นโบราณสถาน ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๐ (ฉบับพิเศษ) ตอนที่ ๒๑๗ หน้า ๖๗ ลงวันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๓๖

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบันอุโบสถหรือสิมวัดป่าเลไลย์ ด้านทิศตะวันออก

ภาพ สภาพปัจจุบันภายในอุโบสถวัดป่าเลไลย์

ภาพ สภาพปัจจุบันจิตรกรรมหรือรูปแต้มโดยรอบอุโบสถวัดป่าเลไลย์

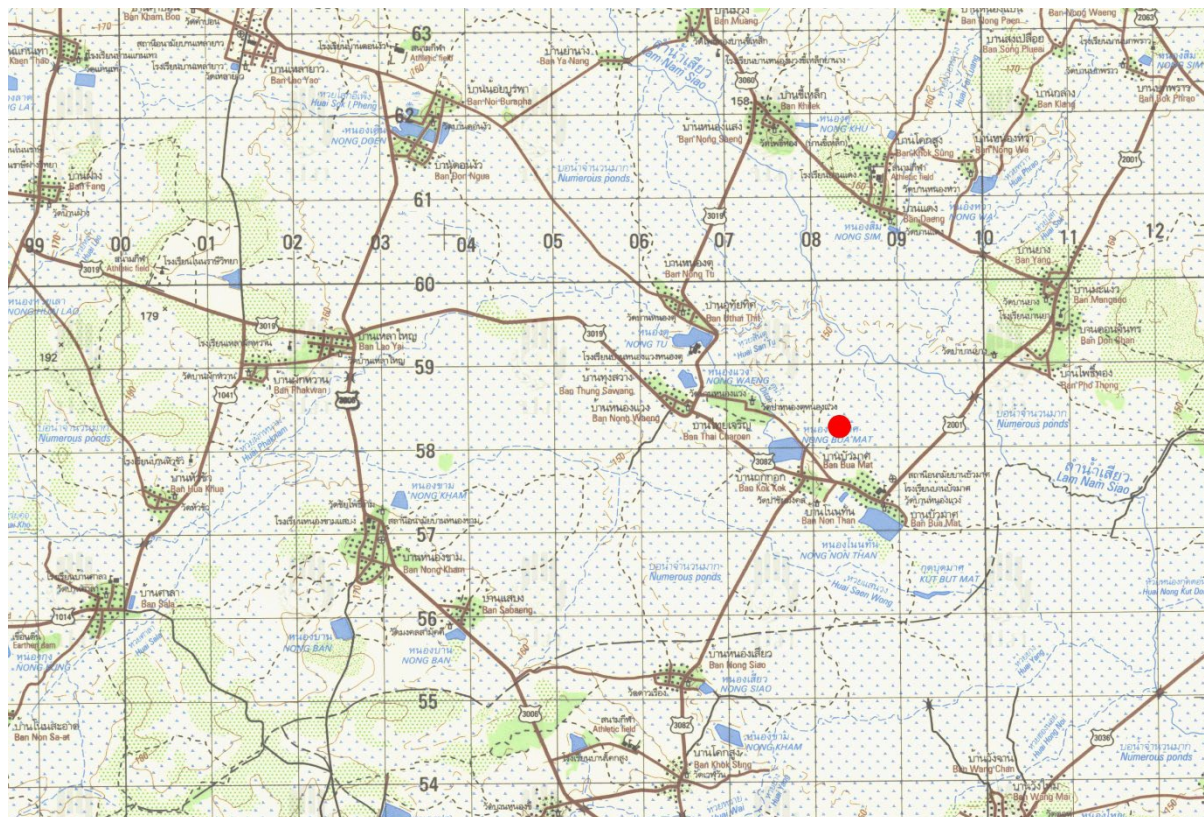
กุ่มบัวมาศ

๑. ที่ตั้งของแหล่งโบราณสถาน

หมู่ที่ ๕ บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

๒. แผนที่ (พิกัด)

พิกัดกริด UTM WGS ๑๙๘๔ Datum โซน ๔๘P ๓๐๘๑๒๓ ม. ตะวันออก ๑๗๕๘๒๔๔ ม. เหนือ ตำแหน่งเส้นละติจูด ๑๕ องศา ๕๓ ลิปดา ๔๕.๒๙ ฟลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูด ๑๐๓ องศา ๑๒ ลิปดา ๒๘.๐๕ ฟลิปดาตะวันออก

แผนที่ภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร ประเทศไทย มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ WGS๘๔ อำเภอบรบือ ระวัง ๕๖๔๐ IV ลำดับชุด L๗๐๑๘ พิมพ์ครั้งที่ ๒-RTSD แสดงตำแหน่งโบราณสถานกุ่มบัวมาศ

๓. สิ่งสำคัญของโบราณสถาน

๓.๑ ปราสาทประธาน

ปราสาทประธาน เป็นปราสาทอิฐบนฐานบัวหินแลง ส่วนฐานมีขนาด ๖.๕๐ x ๖.๕๐ เมตร ก่อด้วยศิลาแลง ๔ ชั้น แต่ระดับพื้นดินการใช้งานจริงหินแลงอยู่เหนือพื้นดินเพียง ๒ ชั้น หินแลงก่อเรียงเป็นฐานบัว ทางด้านหน้าก่อยื่นออกไปเพื่อเป็นบันไดทางขึ้น ทางด้านทิศเหนือมีแนวฐานหินแลงก่อเชื่อมออกไปเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดด้านละ ๕ เมตร ปราสาทประธานเหนือจากส่วนฐานขึ้นไปเป็นส่วนเรือนธาตุ สภาพของอิฐแตกหักพังทลายลงมามาก แต่ยังคงเห็นร่องรอยการก่ออิฐเพิ่มมุมจากมุมหลักออกไปอีกด้านละสองมุม ด้านหน้าทางทิศตะวันออกแม้จะพังทลายมากแต่ยังคงเหลือกรอบประตูบางส่วนให้เห็นเป็นทางเข้าออกสำคัญเพียงด้านเดียว ส่วนอีก ๓ ด้าน ก่อเรียงด้วยอิฐเป็นประตูหลอก เนื่องจากชั้นเรือนธาตุขึ้นไปไม่เหลือหลักฐานที่ชัดเจนให้เห็น ส่วนพื้นที่ภายในปราสาทประธานยังคงเหลือหลักฐานให้เห็นบางส่วนเป็นพื้นศิลาแลง

บางส่วนถูกรบกวนจากการลักลอบขุด เช่นเดียวกับผนังบางส่วนของด้านทิศเหนือซึ่งถูกเจาะทะลุเป็นช่องขนาดใหญ่ โดยความสูงของปราสาทประธานหลังการขุดแต่ง มีความสูง ประมาณ ๒.๕๐ เมตร

๓.๒ วิหาร หรือ บรรณาลัย

เป็นอาคารแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๔ x ๖ เมตร มีประตูทางเข้าหันด้านหน้าไปทางทิศตะวันตกเข้าหาปราสาทประธาน สร้างด้วยหินแลงและมีหินทรายแดงเสริมในบางจุด หลักฐานส่วนฐานของวิหารอยู่ในสภาพสมบูรณ์ แต่ส่วนตัวอาคารหินบางจุดหลุดเอียงและหลุดออกจากแนวเดิม ส่วนโครงสร้างหลังคานั้นไม่เหลือ

๓.๓ โคปุระและกำแพงแก้ว

โคปุระหรือประตูทางเข้าสู่โบราณสถาน ก่อสร้างเป็นรูปกากบาทขนาดกว้าง ๗ และยาว ๘ เมตร มีห้องโถงอยู่กลางโคปุระเป็นรูปกากบาทเช่นกัน เหลือหลักฐานหินแลงอยู่ประมาณ ๔ - ๕ ชั้น ความสูงประมาณ ๑.๕๐ เมตร พื้นภายในโคปุระปูด้วยศิลาแลง ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้มีแนวกำแพงแก้วสร้างซัดปีกกาออกจากโคปุระ

แนวกำแพงแก้ว มีแผนผังโดยเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๒๐ เมตร และยาว ๒๖ เมตร ก่อสร้างด้วยศิลาแลงแลงเป็นวัสดุหลัก มีหินทรายแดงเสริมบางตำแหน่งพบมากทางด้านทิศใต้ ส่วนแนวกำแพงแก้วมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือใช้อิฐในการก่อสร้าง ลักษณะกำแพงแก้วที่พบ ส่วนฐานล่างเป็นฐานเขียงก่อเรียงด้วยหินแลงชั้นเดียวขนาดกว้าง ๑.๘๐ เมตร สูง ๐.๒๐ เมตร ฐานเขียงเป็นฐานบัวก่อเรียงด้วยหินแลง ๑ - ๒ ชั้น โดยสลักหินรูปบัว ขนาดฐานบัวกว้าง ๑.๔๐ เมตร สูง ๐.๕ เมตร ฐานบัวเป็นชั้นผนังกำแพงสูงประมาณ ๑.๕๐ เมตร ผนังผนังขึ้นไปเป็นฐานบัวบนขนาดกว้างประมาณ ๘๐ เซนติเมตร ส่วนยอดสุดนั้นพบหลัก ฐานหินหล่นเป็นรูปโค้งครึ่งวงกลมมีขอบสันสี่เหลี่ยมที่ส่วนยอด ส่วนล่างนั้นเขาเป็นร่อง

๓.๔ อาคารด้านทิศตะวันตก

เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๔ เมตร และยาว ๗ เมตร ก่อด้วยศิลาแลงสภาพปัจจุบันอาคารหลังนี้ สูงจากพื้นดิน ประมาณ ๒.๕๐ เมตร ทางด้านนอกก่อเป็นผนังทึบ ส่วนทางด้านในมีประตูทางเข้าสู่ห้องภายในซึ่งปูพื้นด้วยอิฐ และมีหินร่องน้ำมนต์ต่อยื่นจากพื้นภายในให้ไหลออกไปทางช่องด้านทิศตะวันตก

๓.๕ คูน้ำรูปตัวยู (U)

ล้อมรอบกำแพงแก้ว โดยเว้นทางเข้าออกตามแนวแกนทิศตะวันออก ปัจจุบันมีสภาพสมบูรณ์สามารถกักเก็บน้ำได้

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๕๔๘ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน โดยประกาศให้ โบราณสถานกู๋บัวมาศ บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอเบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๒๗ ไร่ ๒ งาน ๕๗ ตารางวา ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๒ หน้า ๕ ตอนพิเศษ ๙๘ ง ลงวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๔๘

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบันปราสาทประธานคูบัวมาศ

ภาพ สภาพปัจจุบันภายในคูบัวมาศ

ร่องรอยการสกัดศิลาแลงเป็นหลุมรูปร่างค่อนข้างกลม จำนวน ๕ หลุม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ระหว่าง ๒๓ - ๓๕ เซนติเมตร ลึกระหว่าง ๒๐ - ๔๐ เซนติเมตร ไม่สามารถระบุหน้าที่ใช้สอยได้ชัดเจน

๓. โบราณสถานหมายเลข ๓

ฐานอาคารก่อด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความกว้าง ๒.๕ เมตร และ ๒.๗๕ เมตร ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของปราสาทประธาน ห่างกันประมาณ ๐.๙ เมตร ที่มุมโบราณสถานหมายเลข ๓ ทั้ง ๔ ด้าน มีร่องรอยการสกัดศิลาแลงเป็นหลุมรูปร่างไม่สม่ำเสมอ หลุมมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเฉลี่ย ๓๕ เซนติเมตร และลึกประมาณ ๔๐ เซนติเมตร สันนิษฐานว่าเป็นหลุมเสาสำหรับรองรับโครงสร้างไม้

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ. ๒๕๔๔ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน โดยประกาศให้ โบราณสถานวัดโพธิ์ชัย บ้านการแอนด์ หมู่ที่ ๓ ตำบลการแอนด์ อำเภอพยุหะภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๑ ไร่ ๒ งาน ๓๘.๘๘ ตารางวา ตั้งความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๘ หน้า ๑๒ ตอนพิเศษ ๑๒๗ ง ลงวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๔

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบันคูบ้านการแอนด์ ด้านทิศตะวันออก

ภาพ สภาพปัจจุบันกุ๋บ้านการแอนด์ ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

ภาพ สภาพปัจจุบันกุ๋บ้านการแอนด์ ด้านทิศใต้

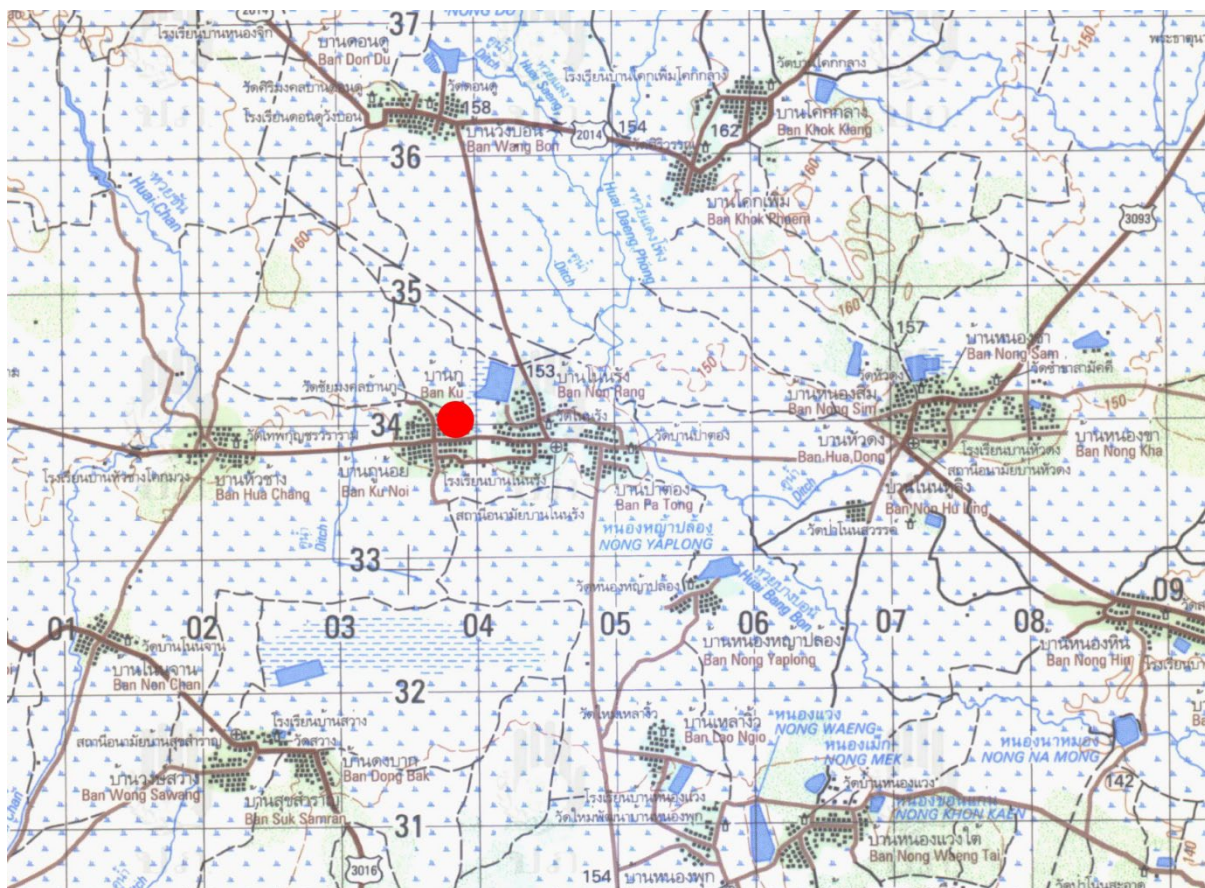
วัดบ้านกู่ (วัดชัยมงคล)

๑. ที่ตั้งของแหล่งโบราณสถาน

หมู่ที่ ๙ บ้านกู่ ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๒. แผนที่ (พิกัด)

พิกัดกริด UTM WGS ๑๙๘๔ Datum โซน ๔๘P ๓๐๓๘๖๑ ม. ตะวันออก ๑๗๓๔๑๕๕ ม. เหนือ ตำแหน่งเส้นละติจูด ๑๕ องศา ๔๐ ลิปดา ๔๐.๔๘ ฟลิปดาเหนือ และเส้นลองติจูด ๑๐๓ องศา ๑๐ ลิปดา ๑๑.๘๓ ฟลิปดาตะวันออก

แผนที่ภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร ประเทศไทย มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ WGS๘๔ อำเภอยางสีสุราช ระวัง ๕๖๔๐ III ลำดับชุด L๗๐๑๘ พิมพ์ครั้งที่ ๒-RTSD แสดงตำแหน่งโบราณสถานวัดบ้านกู่ (วัดชัยมงคล)

๓. สิ่งสำคัญของโบราณสถาน

๓.๑ ปราสาทประธาน

หลงเหลือเฉพาะผนังเรือนธาตุปราสาท ก่อด้วยศิลาแลง เฉพาะด้านทิศเหนือ ทิศตะวันตก และทิศใต้ ขาดกว้าง ๓.๖๐ เมตร ยาว ๔.๒๙ เมตร และสูง ๒.๒๕ เมตร บริเวณกลางเรือนธาตุพบฐานรูปเคารพหินทราย ขนาดกว้างด้านละ ๗๐ เซนติเมตร และสูง ๖๘ เซนติเมตร ปัจจุบัน วัดชัยมงคลสร้างอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กทรงไทยครอบทับโบราณสถาน ด้านในปูกระเบื้องทั่วบริเวณ ส่งผลให้สภาพโบราณสถานและร่องรอยโบราณสถานในบริเวณใกล้เคียง ได้รับความเสียหาย ทางด้านทิศเหนือและใต้ยังคงมีคูน้ำอยู่ แต่ด้านอื่นถูกปรับสภาพพื้นที่ไปแล้ว

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๕๔๕ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน โดยประกาศให้ โบราณสถานวัดบ้านกู่ (วัดชัยมงคล) บ้านกู่ ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๔ ไร่ ๒ งาน ๘๒ ตารางวา ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๙ หน้า ๑ ตอนพิเศษ ๑๒๙ ง ลงวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๔๕

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบันภายในเรือนธาตุโบราณสถานวัดบ้านกู่ โดยปรากฏฐานรูปเคารพหินทรายร่วมด้วย

พ.ศ.๒๕๓๑ วัดชัยมงคลได้สร้างศาลาทรงไทยคอนกรีตเสริมเหล็กครอบโบราณสถาน พร้อม
ทั้งเพดาน ปูกระเบื้องและสร้างกำแพงแก้วล้อมรอบ

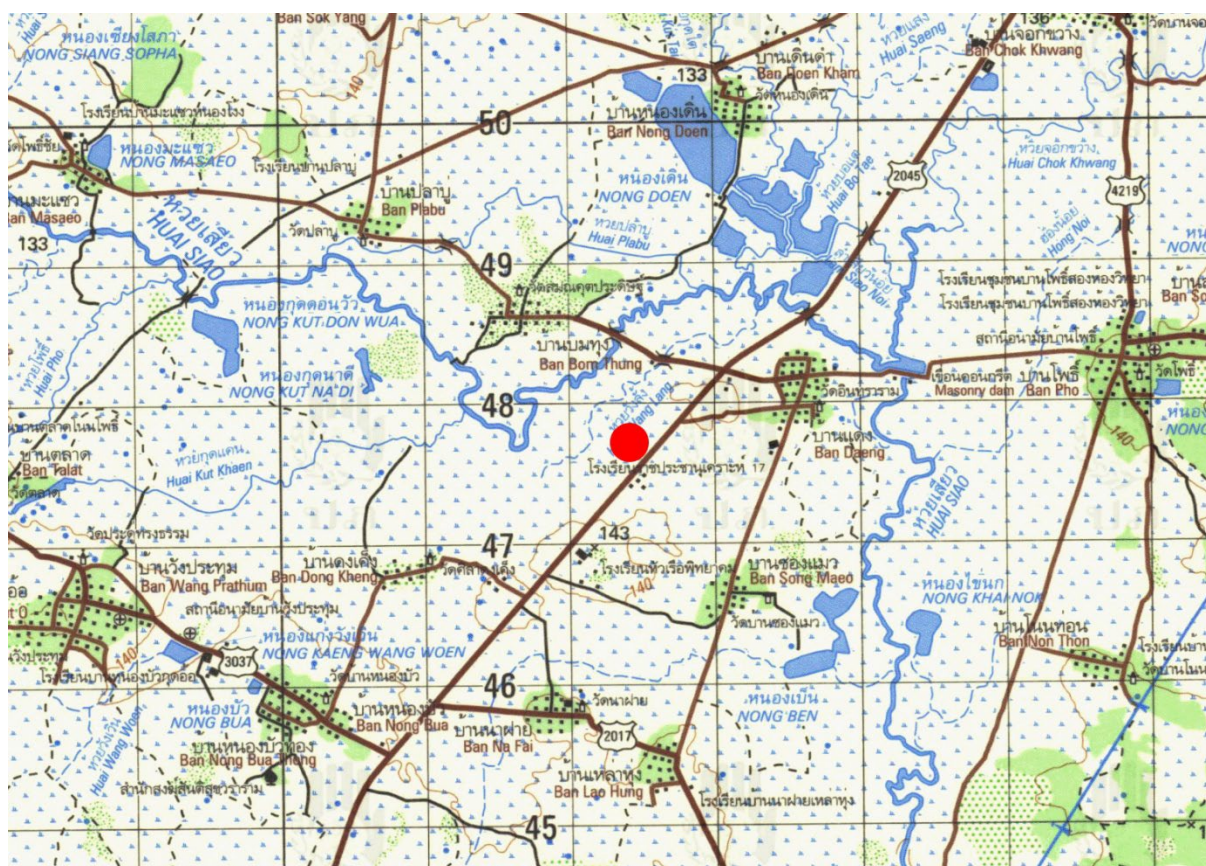
หมู่บ้านแดง

๑. ที่ตั้งของแหล่งโบราณสถาน

หมู่ที่ ๑๒ บ้านแดง ตำบลหนองแสง อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์

๒. แผนที่ (พิกัด)

พิกัดกริด UTM WGS ๑๙๘๔ Datum โซน ๔๘P ๓๒๒๕๒๒ ม. ตะวันออก ๑๗๔๗๖๘๗ ม. เหนือ ตำแหน่งเส้นละติจูด ๑๕ องศา ๔๘ ลิปดา ๕.๗๑ ฟลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูด ๑๐๓ องศา ๒๐ ลิปดา ๓๔.๘๗ ฟลิปดาตะวันออก

แผนที่ภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร ประเทศไทย มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ WGS๘๔ อำเภอลำดวน ระบุว่า ๕๖๔๐ I ลำดับชุด L๗๐๑๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑-RTSD แสดงตำแหน่งโบราณสถานหมู่บ้านแดง

๓. สิ่งสำคัญของโบราณสถาน

๓.๑ ปราสาทประธาน

ปราสาท ๓ หลัง เรียงกันตามแนวแกนทิศเหนือ - ทิศใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ตั้งอยู่บนฐานเดียวกันรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๙ เมตร และยาว ๑๗ เมตร ก่อด้วยศิลาแลง โดยส่วนฐานมีลักษณะเป็นฐานเดี่ยว สำหรับหลักฐานส่วนยอดของปราสาททั้ง ๓ หลัง ไม่หลงเหลือหลักฐานและรูปทรงที่ชัดเจน

ปราสาทประธานตั้งอยู่ตรงกลางมีขนาดใหญ่ที่สุด ส่วนยอดพังทลาย เดิมมีทับหลังหินทรายสีแดงสลักภาพพระนารายณ์ ประทับด้วย พระพุทธรูปนาคปรกประทับเหนือหน้ากาล ด้านขวามือมีรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ๔ กร ประทับยืน ด้านซ้ายมือมีรูปนางปรัชญาปารมิตาประทับอยู่เหนือกรอบประตูห้อง

ภายใน ปัจจุบันเก็บรักษาและจัดแสดงให้ชม ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขอนแก่น อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ตรงกับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๑)

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๔๗๘ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ โดยประกาศให้ กู่บ้านแดง อำเภอวาปีปทุม ตำบลหนองคู (ขณะนั้น) เป็นโบราณสถาน ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๖๙๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

พ.ศ.๒๕๒๖ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน โดยประกาศให้โบราณสถานกู่บ้านแดง ตำบลหนองคู อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม (ขณะนั้น) พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๔ ไร่ ๒ งาน ๖๐ ตารางวา ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๐ หน้า ๔๒ ตอนที่ ๓๖ ลงวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๒๖

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบันกู่บ้านแดง ด้านทิศตะวันออก

๘. ประวัติการดำเนินการอนุรักษ์และศึกษา

พ.ศ.๒๕๒๓ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น ดำเนินการขุดแต่ง แต่ยังไม่แล้วเสร็จ

พ.ศ.๒๕๔๔ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ดำเนินการว่าจ้างให้ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ ดำเนินการขุดแต่ง - ขุดค้น - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานคู่น้อยบ้านแดง

ปัจจุบันไม่ทางด้านทิศตะวันออกไม่หลงเหลือสภาพโคปุระ สำหรับกำแพงแก้วปัจจุบัน คงเหลือเฉพาะด้านทิศเหนือ ทิศตะวันตก และทิศใต้ ก่อด้วยศิลาแลง โดยมีขนาดกว้างตามแนวแกนทิศเหนือ - ทิศใต้ ๒๔.๔๐ เมตร และขนาดกว้างตามแนวแกนทิศตะวันออก - ทิศตะวันตก ๒๗.๒๐ เมตร และมีความสูงจาก พื้นดินปัจจุบัน ๑.๗๕ เมตร ทั้งนี้บางจุดพบการซ่อมแซมด้วยคอนกรีต โดยวัดเป็นผู้ดำเนินการ

๓.๓ คูน้ำรูปตัวยู (U)

จากผังประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ แสดงสภาพคูน้ำรูปตัวยู (U) ล้อมรอบกำแพงแก้ว โดยเส้นทางเข้าออกตามแนวแกนทิศตะวันออก ทั้งนี้เมื่อตรวจสอบสภาพปัจจุบันไม่พบคู น้ำรูปตัวยู (U) ในบริเวณดังกล่าว

๔. การกำหนดอายุสมัย

วัฒนธรรมเขมร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

พ.ศ.๒๔๗๘ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ โดยประกาศให้หมู่บ้านสนาม อำเภอลำปลายมาศ ตำบลเสื่อโก้ง เป็นโบราณสถาน ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๖๙๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

พ.ศ.๒๕๒๕ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน โดยประกาศให้โบราณสถานหมู่บ้านสนาม หรือวัดกุสุมถาราม ตำบลเสื่อโก้ง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดมหาสารคาม พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๕ ไร่ ๓ งาน ๖๐ ตารางวา ดังความตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙๙ หน้า ๔๒ ตอนที่ ๑๗๒ ลงวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๕

๖. ภาพประกอบของแหล่งโบราณสถาน

ภาพ สภาพปัจจุบัน กุฏิบ้านสนาม ด้านทิศตะวันออก

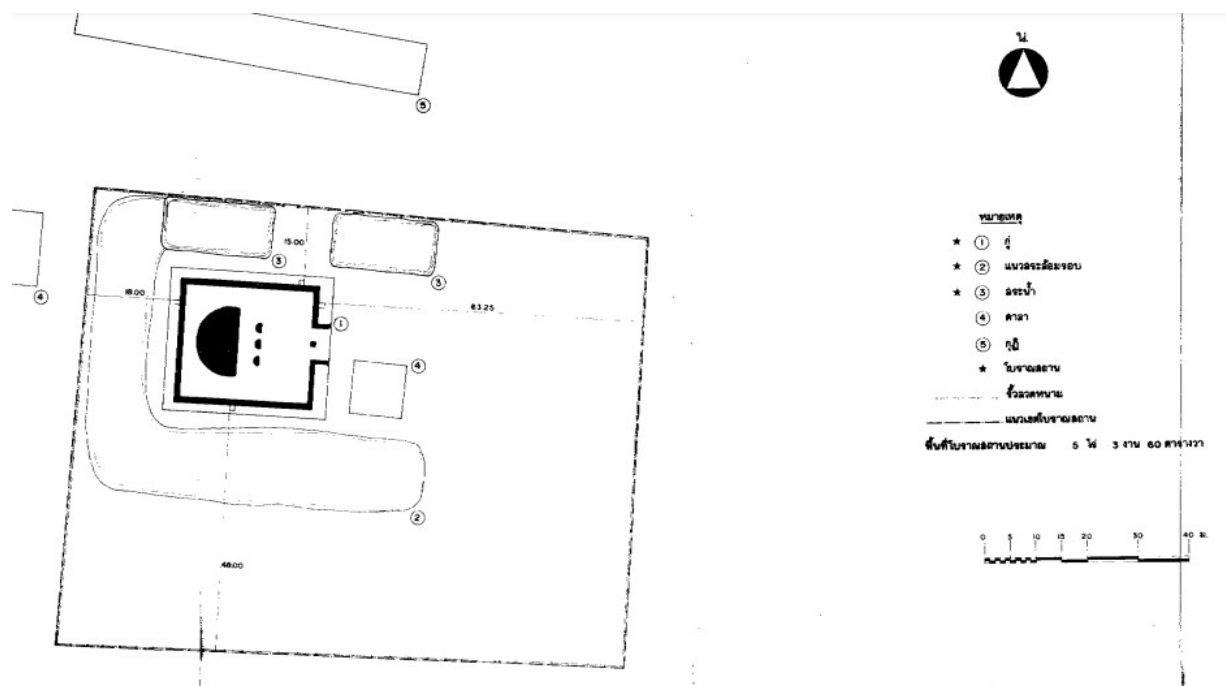

ภาพที่ บริเวณตำแหน่งปราสาทประธานในอดีต
ปัจจุบันมีการสร้างพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน ครอบ
ทับมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๙๙

ภาพ สภาพปัจจุบันกำแพงแก้ว กุฏิบ้านสนาม ด้านทิศเหนือ

๗. ผังการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

๘. ประวัติการดำเนินการอนุรักษ์และศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๙ ทางวัดได้สร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ครอบทับโบราณสถาน ในภายหลังได้ มีการถมแนวคูน้ำจนไม่เห็นสภาพเดิม

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (๒๕๑๖). **ทะเบียนโบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (๒๕๓๓). **แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม ๔ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย.

กิตติพงษ์ สนเล็ก. (๒๕๕๖). **โครงการสำรวจศึกษาแหล่งโบราณคดีในบริเวณลุ่มแม่น้ำชีตอนบน ระยะที่ ๒ (จังหวัดมหาสารคาม)**. เอกสารอัดสำเนา. นครราชสีมา: สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการ จัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (๒๕๔๕). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดมหาสารคาม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

ทงศักดิ์ หาญวงษ์, นภสินธุ์ บุญล้อม และห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์. (๒๕๔๔). **รายงานการขุดแต่ง – ขุดค้น – บำรุงและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานกู่น้อยสันตรัตน์ บ้านโพธิ์ทอง ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม**. เอกสารอัดสำเนา. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์.

ทงศักดิ์ หาญวงษ์. (๒๕๔๖). **รายงานการบำรุงและพัฒนาภูมิทัศน์สันตรัตน์ ตำบลกู่สันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม (ระยะที่ ๓)**. เอกสารอัดสำเนา. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์.

ธงชัย สาโค. (๒๕๔๓). **รายงานการขุดแต่ง – ขุดค้น – บำรุงและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานกู่บัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม**. เอกสารอัดสำเนา. ขอนแก่น: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น.

นภสินธุ์ บุญล้อม และประพันธ์ เนืองมัจฉา. (๒๕๖๑). **รายงานข้อมูลโบราณสถานลิมวัดป่าเรไรย์ ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม**. เอกสารอัดสำเนา. นครราชสีมา: สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา กรมศิลปากร.

นภสินธุ์ บุญล้อม และประพันธ์ เนืองมัจฉา. (๒๕๖๑). **รายงานข้อมูลโบราณสถานกู่บ้านการแอ่น (วัดโพธิ์ชัย) ตำบลการแอ่น อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม**. เอกสารอัดสำเนา. นครราชสีมา: สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา กรมศิลปากร.

นภสินธุ์ บุญล้อม, กนกวลี สุริยธรรม และห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์. (๒๕๔๔). **รายงานการขุดแต่ง – ขุดค้น – บำรุงและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานกู่บ้านแดง ตำบลหนองแสง อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดมหาสารคาม**. เอกสารอัดสำเนา. ขอนแก่น: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น.

นภสินธุ์ บุญล้อม. (๒๕๔๓). **รายงานการขุดแต่ง - ขุดค้น - บำรุงและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานศาลานางขาว ตำบลกู่สันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม**. เอกสารอัดสำเนา. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น. (๒๕๔๒). **ทำเนียบโบราณสถานอีสานบน พ.ศ.๒๕๔๒**. เอกสารอัดสำเนา. ขอนแก่น: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น. (๒๕๔๓). **ลิมจังหวัดมหาสารคาม**. เอกสารอัดสำเนา. ขอนแก่น : กลุ่มโบราณคดี: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น.

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. (๒๕๔๐). **ทะเบียนโบราณสถานทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๓ (พ.ศ.๒๕๓๔ - ๒๕๓๙)**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์.

หน่วยศิลปากรที่ ๗ ขอนแก่น. รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านกู่ทอง อ.เชียงยืน จ.มหาสารคาม. เอกสารอัดสำเนา. ขอนแก่น: หน่วยศิลปากรที่ ๗ ขอนแก่น.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์. (๒๕๔๐). รายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานปรางค์กู่บ้านเขวาสีอุบลเขวาสีอุบลเมือง จังหวัดมหาสารคาม. เอกสารอัดสำเนา. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง. (๒๕๕๔). รายงานการขุดแต่งและขุดค้นทางโบราณคดี โบราณสถานกู่บ้านการแอนด์ โครงการอนุรักษ์และพัฒนาบ้านการแอนด์ วัดโพธิ์ชัย (ระยะที่ ๑) บ้านการแอนด์ หมู่ ๓ ตำบลการแอนด์ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. เอกสารอัดสำเนา. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์.

“ພຸຖຸຣມພຸດທະອາຣຸພະ ກິນສູນອາຣຸພະຣຣມ ຜ້າໄໝລ້ຳເລືອກຳ ຕັກສິລານຸຮ”

ສຳນັກຜິລປາກຣທີ່ ໑໐ ນຄຣຣາຊສີມາ
ກຣມຜິລປາກ ກະກຣວງວັຖຸນຣຣມ